

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK ✓

1001162812

Lgr 69

Läroplan för grundskolan

Eab

Supplement

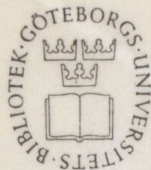
SKOLOVERSTYRELSEN 1969

Svenska

Läroplan
126a

Skolöverstyrelsen

Lgr 69 II: Sv

Pedagogiska biblioteket

Häroplan
126a

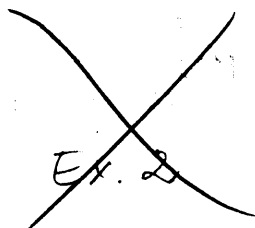
Lgr 11

Läroplan för grundskolan

SKOLEÖVERSTYRELSEN

Utbildningsförlaget

Supplement

Svenska

Kompletterande anvisningar och kommentarer

Eab

Förord

Läroplan för grundskolan består av en **allmän del** (del 1) och en **supplementdel** (del 2), båda utfärdade av SÖ enligt förordnande i Kungl Maj:ts brev den 29 maj 1969.

Supplementdelen innehåller kompletterande anvisningar, kommentarer och exempel till kursplanerna och till vissa avsnitt i allmänna anvisningar för skolans verksamhet. Av praktiska skäl är den uppdelad på häften, varierande i fråga om både omfång och karaktär.

SÖ avser att efter hand revidera och komplettera supplementdelen med hänsyn till erfarenheterna vid läroplanens tillämpning. SÖ är därför angelägen om att sådana erfarenheter på lämpligt sätt och efter hand förmedlas till SÖ.

Stockholm den 1 augusti 1969

Kungl Skolöverstyrelsen

Produktion ● 1969 Svenska Utbildnings-
förlaget Liber AB

Redakton ● Ulf Åkersten

Formgivning ● Paul Hilber

*Teknisk
produktion* ● Rune Jarenfelt

Tryck ● Svenska Tryckcentralen AB
Stockholm 1974

Innehåll

Förberedande undervisning	4
Tala	5
Lysna, se och anteckna	5
Olika talsituationer	6
Dramatisk verksamhet	6
Improvisation	7
Stödövningar	9
Dramatiskt formande	10
Dramatikstudium, orienterande moment	12
Dramatisk verksamhet (översikt)	14—15
Tal- och röstvård	16
Läsa	16
Att lära sig läsa	16
Fortsatt lästråning	18
Informationsläsning och upplevelseläsning	20
Fri läsning, boksamlingar m m	22
Film och television	22
Samtal och diskussioner	23
Skapande verksamhet	24
Samordning och samverkan	25
Skriva	26
Fritt skriftligt berättande	26
Bunden skrivning	27
Kontinuerliga skrivövningar	28
Handskrivning	29
Språklakttagelser och övningar	30
Ordkunskap	30
Rättstavning	32
Språkets former	33
Språkets utveckling	34
Språken i de nordiska länderna	34
Danska och norska	34
Språksituationen i Norden	36
Nordisk litteratur och kontaktverksamhet	36
Läromedel	36
Gemensamt för alla stadier	36
Lågstadiet speciellt	37
Mellanstadiet speciellt	37
Högstadiet speciellt	37

Förberedande undervisning

Skolstarten medför viktiga förändringar i barnens liv. På grund härav och eftersom deras utveckling på skilda områden vid skolgångens början är mycket olika måste den inledande undervisningen noga anpassas efter den enskilde elevens mognad och arbetstakt och ske i en lugn och avspänd atmosfär.

Barnens tal, språkförfattning, ordförråd och erfarenhetsbakgrund spelar stor roll vid läs- och skrivinläring. Eftersom skolnybörjare företer stora olikheter i dessa avseenden är en väl tillrättalagd förberedande undervisning med allmänt språkutvecklande övning nödvändig. Den bör syfta till att öka elevernas läsberedskap och förbereda den ord- och ljudanalys, som de allmänt använda läsmetoderna väsentligen bygger på samt i görligaste mån söka förebygga uppkomsten av läs- och skrivsvårigheter.

Arbetet bör planeras så att det främjar elevernas anpassning till grupsituationen i skolan och grundlägger goda arbets- och samarbetsvanor. Sålunda bör tex iakttagelser och övning ske omväxlande gemensamt för hela gruppen, enskilt och vid samarbete i mindre grupper.

Arbetets art och uppläggning bör så långt det är möjligt, grundas på lärarens eleviakttagelser. Han bör söka bilda sig en uppfattning bl a om elevernas sätt att tala, deras förmåga att lyssna och se, uppfatta och återge, deras koncentrationsförmåga och uthållighet, grov- och finmotorik, vänster- eller högerhänthet, arbetstakt, förmåga att uppfatta form, färg och storlek och annat som kan vara av betydelse för uppläggningsen av den grundläggande undervisningen i svenska. Med hjälp av diagnostiserande material kan enskilda drag i varje elevs språkutveckling samt hans bokstavs-kännetecken och eventuella läskunnighet utrönas. Att sådana undersökningar företas är av vikt för den nödvändiga individualiseringen av läs- och skrivinläringen.

I syfte att öka elevernas språkliga uttrycksmöjlig-

heter och berika deras begrepps-bildning stimuleras de att delta i samtal och att berätta spontant, tex om televisions- och radioprogram, om andra aktuella upplevelser och iakttagelser, till egna målningar och till föremål och bilder av olika slag. Sagogunder då läraren berättar eller läser kan vara utgångspunkt för samtal, för barnens återberättande och gestaltande av det upplevda i bild och form eller enkel dramatisk framställning, tex pantomim och låtsaslek. Studium i grupp av bilder och bildserier, med samtal och förklaringar, kan verksamt öka barnens ordförråd. Övning att vid bildtydningen föreslå synonyma ord och uttryck, att associera, kombinera och se sammanhang tjäna samma syfte.

Elevernas iakttagelseförmåga och uppmärksamhet, minne och uthållighet kan stimuleras, tex genom lekar och övning där det gäller att lyssna, se och på olika sätt återge vad läraren eller en kamrat säger eller demonstrerar; genom att lyssna till och identifiera direktupplevt ljud och ljudupptagningar; genom att observera helhet och detaljer, likheter och olikheter i bilder; genom arbete efter muntlig instruktion och med bildinstruktion; genom att delta i rörelselekar och rytmövning, sång, spel och musiklyssnande.

Eftersom det stora flertalet barn kan texta sina namn och känna igen dem i skrift, kan namnen användas vid iakttagelser i syfte att förbereda analys av språkljud och ords sammansättning. I lekbetonade former kan barnen tex få avlyssna, se och jämföra detaljer i eget och kamraternas namn. Som förberedelse för rättstavning kan stavelserytmen i namnen avlyssnas och enkelt markeras, tex med handklappning.

Som lästeknisk förberedelse kan eleverna med hjälp av dels konkret material, dels bilder, bl a övas att konsekvent följa arbetsriktning vänster-höger; att övergå till ny rad; att lyssna till, uppfatta och följa instruktioner som avser läge, tex före—efter, framför—bakom, över—under i början—i slutet—i mitten, och sådana instruktioner som avser riktning, tex åt höger—åt vänster, uppåt—nedåt.

Målning, modellering, klippning och annat bild- och formmaterial övar upp barnens grov- och finmotorik, ger bekantskap med olika arbetsmaterial och med form, färg och storleksförhållanden.

I materialsamlingen för fritt vald sysselsättning bör för att stimulera barnens läsintresse även ingå pedagogiska spel och pussel, bilderböcker och böcker med mycket enkel, kort text.

B

A

Tala

Att kunna delge andra sina tankar i en ledig, klar och korrekt muntlig framställning är betydelsefullt för varje människa. Främst av den anledningen men även med tanke på ett gott resultat av undervisningen i skrivning och läsning är det viktigt, att eleverna på alla stadier övar sig att tala. Riktningen för arbetet måste vara att få varje elev att nå så långt som möjligt i förmåga att behärska olika tal-situationer och att framlägga sina tankar med reda och sammanhang, med tydligt uttal och i en lämplig språkform.

Lyssna, se och anteckna

Eleverna bör därför successivt tränas att vakat iaktta världen omkring sig och att hämta information från olika slag av källor samt att tolka och kommentera denna information. De bör vidare tränas att *lyssna och se* uppmärksamt och med urskillning vid muntlig framställning av olika slag, t ex samtal, berättelser, instruktioner, diskussioner, redogörelser för individuella arbeten och grupp-arbeten, dramatisk framställning samt film-, radio- och televisionsprogram. Därtill bör vanan att inhämta vetande genom iakttagelser och frågor uppmuntras skoltiden igenom. En god grund bör läggas redan på det lägsta skolstadiet, då barnets naturliga vetgirighet är stark.

Övning i att lyssna, se och tala bör om möjligt ske i naturliga sammanhang. Muntlig och skriftlig framställning bör i undervisningen samordnas med varandra och med andra uttrycksformer. Det är då ofta lämpligt att gå direkt från det talade ordet eller bild- och ljudupplevelsen till en skriftlig framställning av samma stoff eller samma upplevelse.

Redan tidigt kan elever i förväg inriktas på att uppmärksamma vissa fakta och göra korta *anteckningar* som stöd för muntligt och skriftligt återberättande. Denna träning i att lyssna, se och anteckna utvecklas efter hand till ett för dem självklart arbetssätt. Inför studieutflykter och intervjuer samt inför praktisk yrkesorientering övas eleverna att uppträda på ett naturligt och trevligt sätt och att ställa frågor. På grundval av det de ser och får veta, antecknar de väsentliga ord och fraser som stöd för redovisningen, som kan ske antingen muntligt eller skriftligt. Upptagningar på ljudband som gjorts av elever bör vara naturliga inslag i dessa sammanhang.

Olika talsituationer

Elevernas förmåga att tala hänger intimt samman med deras mognad och miljö. Inom en och samma klass kommer därför eleverna alltid att befinna sig på mycket olika färdighetsnivåer. För att åstadkomma *naturliga talsituationer* bör läraren fånga upp sådant som direkt intresserar eleverna, inte minst för att under otvungna samtal förmå de mera tystlåtna och självkritiska att spontant yttra sig. All talträning måste bygga på ömsesidigt förtroende mellan elev och lärare och ske i en avspänd arbetsatmosfär. Aktuella händelser och lärostoff från andra ämnen kan utgöra lämpligt underlag för samtal och berättelser. Väsentligt är därvid, att eleverna successivt lär sig att hålla sig till ämnet, begränsa omfånget av sina inlägg, lyssna uppmärksamt till vad andra säger och söka förstå andras uppfattning.

Efter hand bör eleverna få tillfälle att själva utforma och i grupp diskutera egna regler för sitt uppträdande i olika talsituationer. Samtidigt bör de uppmärksammas på hur talspråket skiftar beroende på vad som framförs och till vem den talande riktar sig. Läraren kan hjälpa eleverna med att sovra, ordna och presentera stoffet och välja läromedel men även med råd beträffande personligt uppträdande, lämplig språkform och röstbehandling.

Särskilt på lågstadiet bör *fria samtal* mellan elever och lärare få stort utrymme. Samtalen är bl a ett viktigt medel att öka ordförrådet. Med utgångspunkt i fria samtal kan efter hand enkla diskussioner ordnas i ämnen som direkt angår eleverna. Det kan gälla exempelvis aktuella händelser, ordningsfrågor, fickpengar, klassfester, gruppstudiebesök och utflykter. Diskussionerna leds i regel av eleverna. De orienteras successivt om gängse former för diskussion, varvid det är lämpligt att särskilt uppmärksamma ordförandens åligganden. Alltför stor vikt bör dock inte läggas vid diskussionens yttre former.

Ett avspänt uppträdande i *vardagslivets talsituationer* är en oumbärlig färdighet, som under hela skoltiden kräver upprepade träning. Övning i detta syfte kan med fördel ske i form av dialoger eller spel med fördelade roller, exempelvis samtalslekar, korta förfrågningar och övning att ta emot och lämna enkla meddelanden. Vid övning av telefonsamtal bör eleverna lära sig att formulera klara frågor och ge upplysande svar. Andra situationer, lämpliga att öva, är t ex att ta emot gäster i klassen och att tacka på klassens vägnar.

Att på ett naturligt sätt ställa frågor och göra

intervjuer är färdigheter som också måste övas och utvecklas. Till en början kan kamrater, släktingar och bekanta utfrågas, så småningom andra personer, företrädare för myndigheter och institutioner i samhället, särskilt i samband med den praktiska yrkesorienteringen. Intervjutekniken bör studeras i naturliga sammanhang, särskilt i tidningar, radio och television. Bandinspelningar av intervjuer är ett lämpligt studiematerial genom vilket man också har möjlighet att bedöma resultatet av olika intervjuformer.

Eleverna bör under hela skoltiden stimuleras att *berätta* och ledas att successivt utveckla sin berättarförmåga. Deras upplevelser och iakttagelser, gemensamma angelägenheter både i och utanför skolan, aktuella händelser och det som eleverna läser erbjuder lämpligt stoff. På grundval av elevernas berättelser kan läraren redan på ett tidigt stadium anteckna ord och enkla sammanfattande meningar på skrivtavlan, varefter ordmaterialet kan användas för t ex läsning, rättstavning och språk-iakttagelser och för sammanhängande skriftlig framställning.

Läraren bör söka utnyttja elevernas egna uppslag och de situationer, som erbjuder sig i skolarbetet eller som kan skapas med enkla medel, för att efter hand bereda dem övning i olika slag av *förberedda anföranden*. Härvid bör dock en viss varsamhet iakttas. Det finns nämligen inte sällan elever för vilka även ett om helt, anspråkslöst uppträdande inför kamraterna erbjuder stora, ibland t o m oöverstigliga, psykologiska svårigheter. Sådana elever får naturligtvis då inte tvingas till ett muntligt anförande.

Av största vikt för ett gott resultat är, att stegringen blir måttfull från exempelvis enkla berättelser och referat till beskrivningar, redogörelser och enkla argumenterande anföranden, t ex recensioner. Särskilt redovisningarna av arbetet i orienteringsämnen erbjuder naturliga situationer för sådan övning, i synnerhet då elever från olika grupper redogör för sitt arbete inför kamrater. Eleverna bör därvid lära sig att variera framställningssättet, så att kamraterna blir intresserade och lyssnar aktivt. Ofta är det fördelaktigt, om den som talar även visar och demonstrerar föremål eller utnyttjar bildmaterial, kartor, egna teckningar och foton, skisser på tavlan eller egna ljudupptagningar.

Dramatisk verksamhet

Eleverna skall under hela skoltiden beredas så många tillfällen som möjligt att aktivt medverka i

för åldersstadiet lämpliga former av dramatisk verksamhet. Både deras fria, huvudsakligen improviserade dramatiska skapande och deras upplevelse av dramatisk litteratur och framställningskonst är av betydelse för personlighetsutvecklingen. För hämmade elever och för dem som har svårt att uttrycka sig i ord kan det verka frigörande att till en början få ge uttryck åt tankar och stämningar i färg, form och rörelser. De allra flesta kan lära sig att utnyttja personliga uttrycksmedel, såsom tonfall, minspel och åtbörder. Att agera bör i skolan därför vara en naturlig uttrycksform.

Ett gemensamt valt tema kan uttryckas på olika sätt av skilda grupper och individer. Det är därför lämpligt att dramatisering utförs i samverkan med andra uttrycksformer, såsom ton-, bild-, form- och rörelsegestaltning. En sådan samverkan kan åstadkommas på alla skolstadier.

Det är viktigt för barn och ungdom att få uppleva även *professionell teater*. I samband med teaterföreställningar har läraren betydelsefulla uppgifter i att förbereda eleverna och att efter föreställningen ge dem tillfälle att sinsemellan diskutera vad de sett och hört, om möjligt även med regissör och skådespelare.

Den dramatiska verksamheten bör samordnas med undervisningen i övrigt. Detta sker enklast när eleverna uppmuntras att ta initiativ till dramatisk verksamhet och att själva välja ämnen och material att arbeta med.

De för alla elever gemensamma övningarna kan äga rum i större eller mindre grupper. Verksamheten kan också organiseras som gruppundervisning, så att en elevgrupp arbetar mer eller mindre självständigt med dramatisk verksamhet, medan andra grupper har andra uppgifter inom ämnet.

Improvisation. I skolans dramatiska verksamhet är improvisationen den viktigaste arbetsformen. Med improvisation menas här fri dramatisk verksamhet, där eleverna framställer situationer och händelseförlopp genom enkel, spontan uttrycksrörelse och improviserat tal. Händelseförloppet kan antingen utvecklas helt fritt genom ett spontant associationsflöde eller bygga på det samtal mellan lärare och elever, som kan föregå en improvisation. Stoffvalet bör i hög grad bygga på idéer och problem, som eleverna upplever som intressanta och angelägna.

Vid improvisationen övas även elevernas förmåga att iaktta mänskliga beteenden och upp-

C

täcka vad som döljer sig bakom dessa. Härvid utvecklas också deras förmåga till inlevelse i andra människors sätt att känna, tänka och reagera.

Läraren bör i arbetet med improvisationerna ha en förhållandevis mindre aktiv funktion än i andra övningar. Viktigast är att han lyckas skapa en gynnsam arbetsatmosfär och en positiv förväntan inför ett arbete, där eleverna själva får utforska och upptäcka sambanden mellan sinnesupplevelser, känslor, tankar och attityder.

När ett starkt intresse har väckts för t ex en berättelse, är det naturligt att läraren på lågstadiet under samtalet med barnen frågar t ex — Skall vi leka det här? eller — Har någon av er varit med om något liknande? Skall vi leka det också. Och därefter: Visa oss! Leken kan organiseras på olika sätt beroende på stoffets art och elevernas mög-
nad.

Elevernas upplevelser och iakttagelser av egna och andras reaktioner inför sådant som vådrets växlingar, årstiderna, årets högtider, företeelser i staden och på landet, i olika offentliga miljöer och på arbetsplatser kan leda till lekar, där alla — till att börja med var och en för sig och samtidigt — "upplever" de olika situationerna eller "är" de olika personerna.

På samma sätt kan man leka situationer och miljöer med utgångspunkt i aktuella problem, tidningstexter och sakprosa, sagor, myter och berättelser, lyrik, filmer, serier, televisions- och radio-program samt stoff från bl a orienteringsämnena.

Det individuella agerandet inom den stora gruppen, där varje elev är koncentrerad på sin uppgift ger möjlighet att locka även de ängsliga och tillbakadragna eleverna in i aktivitet. Så småningom kan arbetet fortsätta parvis eller i mindre grupper inom den stora gruppen. Därefter kan man fortsätta med att låta hela gruppen tillsammans leka miljöer och situationer, där flera människor fungerar i samspel med varandra, exempelvis torghandel, järnvägsstation, bageri och fabrik. För många elever kan inlevelsen underlättas genom att de i början får välja situationer som inte nödvändigtvis kräver tal, t ex någon gång pantomimiska lekar.

Så småningom kan man övergå till situationer, där det är naturligt att tala med varandra. Spontant tal bör då uppmuntras liksom spontana ljud-effekter, t ex från barn som leker bil: — Hur låter vattnet som kluckar vid bryggan? — Repet som skaver mot båtkanten? Vinden? — Måsarna?

Händelseförlopp som kräver rollfördelning kan lekas flera gånger med olika rollbesättning, och eleverna kan tillsammans fundera ut extra roller, t ex träd och stenar, så att hela gruppen kan vara med.

När eleverna agerar i situationer, som kräver en genomförd rollfördelning, blir åtminstone stundtals en del av klassen åskådare. Detta medför att rörelser och tal anpassas så att kamraterna ser och hör bra. Träning i att röra sig och tala så att ett auditorium lätt uppfattar innehållet och avsikten med det framförda bör dock helst ske vid övningar med dramtiskt förande.

På mellanstadiet börjar elevernas krav på ett spännande innehåll bli större. Dokumentära händelseförlopp eller stoff ur ungdomsböcker bör kunna kompletteras och berika elevernas egna idéer och fantasiföreställningar. För eleverna aktuella konfliktsituationer kan tas upp i improvisationer, bl a som inledning till samtal.

Situationer ur vardagslivet utgör även på högstadiet lämpligt stoff för improvisationer. Där bör improvisationerna leda till en mera medveten människokunskap och situationer väljas så, att de kommer att omfatta en rik provkarta på vanliga smågruppsrelationer, t ex mellan familjemedlemmar, mellan elever i en klass, mellan lärare och elever och mellan individer i gängbildningar av olika slag.

Andra exempel på stoff ur elevernas intressefär, som kan kännas viktigt att utforska och diskutera i dramatisk form, är konflikter mellan föräldrar och barn, kollisioner mellan skolans normsystem och kamratkretsens, lojalitetskonflikter inom en individ gentemot exempelvis familjen och kamratkretsen.

I synnerhet i årskurs nio kan det finnas en naturlig motivation för att agera i scener, som innehåller uttryck för de första trevande kontaktförhållanden mellan en pojke och en flicka, som känner sig dragna till varandra. Men kanske ännu viktigare är de konflikter som ofta uppstår mellan en pojke och en flicka på grund av t ex olika intressen eller en tredje part, som föräldrar eller rivaler.

Vardagslivets talsituationer är en utgångspunkt för improvisationsarbetet på alla stadier. Ofta återkommande övningar hjälper eleverna till säkerhet i vardagskontakterna med bekanta eller främmande människor. Improvisationsarbete bör efter hand leda fram till ett medvetet studium av språket som länk eller barriär mellan människor. Det dramatiska arbetet, som betonar krav på inlevelse och an-

passning i samspelet med varje särskild människa, blir ett led i elevernas utveckling till språklig och social mognad.

Studiet av språkliga företeelser i kommunikationen mellan människor kan på låg- och mellanstadiet läggas upp som enkla gissningslekar kring ord och fraser. — Vem talar så? — I vilken sinnesstämning? På högstadiet kan detta studium ha till syfte att undersöka hur människors bakgrund och värderingar medvetet eller omedvetet speglas i deras språkbruk. Olika människors värdering av samma sak kan t ex komma fram i positivt eller negativt laddade ord och tonfall. Dessa övningar kräver en viss insikt i socialpsykologiska sammanhang, om studiet inte skall bli för ytligt.

Om man i regel låter eleverna samtala om de improvisationer de genomfört, upptäcker de så småningom att gradvisa eller plötsliga förändringar i ett stämningsläge gör att ett händelseförlopp blir spännande. På så sätt grundläggs förståelse för dramatikers och teaterns verkningsmedel.

Samtalen i anslutning till en genomförd improvisation kan på högstadiet ta upp socialpsykologiska aspekter på attityder och beteenden mera medvetet än på lägre stadier. Dessa resonemang kan som utgångspunkt för övningar också knyta an till aktuella samlevnadsfrågor, t ex könsroller, generationsmotsättningar, minoritetsproblem.

Stöddövningar. Stöddövningar är samlingsrubriken på aktiviteter som avser att hjälpa eleverna att använda fantasin och vidga sitt uttrycksregister. De skall komplettera och berika improvisationerna och används därför ibland som stimulerande inledande övningar, ibland som svar på av eleverna upplevda behov efter en improvisation eller i samband med dramatiskt formande. Sådana stöddövningar stimulerar eleverna att utveckla sina uttrycksfärdigheter. De bör inte omfatta mer än 5–10 minuter.

Exempel på stöddövningar:

Avspännings- och uppmjukningsövningar: För att kunna agera spontant och ledigt behöver eleverna vara lugna och avspända. Det är ofta lämpligt att inleda ett övningspass med några minuters uppmjuknings- och avspänningsövningar. Sådana övningar kan utgöras av uttrycksövningar i rörelse och tal: att röra sig fritt till musik, att sträcka eller spänna olika muskelgrupper och låta dem slappna av. Övningarna kan på samtliga stadier följa ett likartat förlopp: att gå från anspänning och

instängdhet mot avspänning och öppenhet. Exempel på en sådan övningsserie kan vara:
instängd i en låda (cell, grotta, snårskog);
kämpa sig ut (hugga sig fram, slå sig fri);
komma ut i solskenet (friheten, havsstranden, fjällheden).

De inledande övningarna kan ske under fullständig tystnad. Musik och rytminstrument kan användas i stimulerande och ledande syfte.

Associationsövningar. Eleverna kan utgå från ett fritt verbalt associerande med utgångspunkt i bilder, konstverk, rytmer, ljud, musik, löseryckta ord och tidningsrubriker. Övningarna kan inledas med den enkla frågan: Vad kommer ni att tänka på när ni — — ?

Inlevelseövningar. Eleverna får var och en för sig, stillasittande och koncentrerat, i fantasin leva sig in i olika människonaturer, situationer och miljöer. En rad frågor med anknytning till deras egen erfarenhet kan leda till djupare och mer nyanserad inlevelse.

Rörelseövningar: Eleverna kan koncentrera sig på en kroppsdel i taget: fötter som smyger, tassar, klafsar, hoppar, marscherar, släpar sig fram; händer som smeker, skurar golv, tänder en brasa.

Man kan också utgå från sinnesupplevelser: vi följer med blicken en flock flyttfåglar som lyfter, vi hör en bil bromsa in, det luktar bränt, det smakar surt, det hörs knackningar i väggen.

Andra exempel på rörelseövningar är rytmövningar.

Talövningar: Eleverna kan leka med vanliga vardagsrepliker, nej, ja så, jag vill inte osv.

De kan säga en given replik om och om igen och pröva olika tonfall, röststyrka, rytm, betoning osv. I denna övning kan eleverna till en början tala samtidigt, i munnen på varandra, och bara lyssna på sig själva. Så småningom kan individuella repliker ställas mot grupprepliker och arbetet kan leda fram till experiment med talkörer.

Dramatiskt formande. Mellan improvisationer och dramatiskt formande kan ingen klar gräns dras. Skillnaden ligger främst i att man under dramatiskt formande medvetet söker förmedla en upplevelse till en mottagargrupp.

Improvisationer inom den mindre eller större gruppen övergår ofta naturligt i spel för varandra eller för utomstående. Vid vissa tillfällen är det helt enkelt fråga om att delge andra vad man gör. Spelet måste då anpassas så att det blir tydligare. Framför allt på lågstadiet får kravet på tydlighet

dock ställas med varsamhet. Efter improvisationen kan eleverna i samtal skissera handlingsgången. Med frågor kan läraren hjälpa eleverna att framhäva stämningar, kontraster, reaktioner och konflikter. Därefter upprepas improvisationen.

På mellan- och högstadiet kan större vikt läggas vid koncentration och tydlighet. Repliker och rörelsemönster formas och övas så att samspellet flyter smidigt. Stämningar och attityder betonas genom t ex frysta bilder, rörelser i fördröjt tempo och medvetna ljus- och ljudeffekter. Kraven får dock aldrig ställas för högt. Ett skissartat framförande är oftast tillräckligt.

De små, ofta förekommande övningarna är att föredra på alla stadier. Hela arbetsgången får i regel rum inom ett eller ett par arbetspass. Någon gång under läsåret kan intresserade grupper, främst på högstadiet, utforma ett större framträdande, men den färdiga framställningen hör hemma främst inom tillvalsämnet konst eller fritt valt arbete.

Utgångspunkter för det dramatiska formandet är desamma som för improvisationerna. Se översikten (s 14—15). På mellan- och högstadiet tillkommer korta pjäser och pjäsavsnitt.

Övningarna kan på alla stadier utformas som korta, separata scener. I arbetet med texter kan smågrupper många gånger självständigt utarbeta korta scener genom att laborativt pröva sig fram till en slutlig form. Några enkla råd kan ges: Välj textavsnitt. Diskutera miljö, händelser och personer. Fördela rollerna. Gör i ordning spelplats i klassrummet. Öva. Diskutera. Visa.

Det dramatiska collaget erbjuder ett enkelt och smidigt tillvägagångssätt när eleverna, kanske för att belysa ett tema eller ett problem, vill ställa samman material som de uppfattar som väsentligt. Collaget kan bestå av mycket korta scener — byggda på t ex pjäsavsnitt, skönlitteratur, sakprosa, tidningstexter och egna erfarenheter — och musik, effektljud, bilder och eventuellt förklarande kommentarer i textad eller muntlig form.

Historiskt stoff kan lämpa sig att utforma till ett krönikespel. En berättare presenterar situationer och enkla händelseförlopp, som kan visas av olika grupper. Musik, gärna autentisk, och bilder kan hjälpa eleverna att skapa tidsatmosfär.

Sagor kan ofta framföras av större grupper. Några elever ges huvudroller, medan andra bygger miljön omkring handlingen.

Dikter kan formas dramatiskt genom att eleverna läser dem i talkör, dvs i växling mellan olika

röster eller grupper av röster, någon gång till stiliserat spel eller endast rörelser. Improvisationer, som spelats in på ljudband, kan bli en utgångspunkt för dramatiskt formande. Med hjälp av erfarenheter från improvisationsarbetet och ljudbandet kan en elevgrupp som fördjupningsuppgift i svenska utforma ett manuskript, som kan ligga till grund för vidare dramatiskt arbete.

Vid arbetet med skriven dramatik (skådespel, pjäser) väljs korta avsnitt med en central konflikt. Utvecklingsgången inom ett skådespel kan presenteras i en scenkavalkad, där olika elevgrupper visar olika avsnitt. Program som belyser ett visst tema kan sammanställas av scener ur olika skådespel.

Ett sätt att få kontakt med textens människor är att, med utgångspunkt i nyckelhändelserna i deras liv, låta eleverna försöka finna situationer i sin egen erfarenhet som de upplevt som likartade och improvisera kring dessa.

I arbetet med dramatiskt formande bör eleverna på högstadiet lära sig använda sådana dramatiska verknytningsmedel som språket, kroppen, talet och rörelserna, effektljud och musik, enkla nivåskillnadsarrangemang, diabilder (gärna egna), vardagliga ting och dräktdetaljer. De bör göras medvetna om dramatiska nyckelbegrepp som spänning, attityd, reaktion, kontakt, samspel, kontrast, konflikt, stämning (emotionell laddning), rytmstegring och klimax.

Arbetet visas i första hand upp för kamrater inom klassen. Redovisning av grupparbeten kan ofta vinna på att framföras i dramatisk form. I ett intresse- eller arbetsområde kan dramatiska inslag även ge en stimulerande effekt. Morgonsamlingar eller andra för klassen gemensamma samlingsstunder kan inledas med en liten scen eller en talkör, något som kan ge uppslag till samtal och diskussion.

Vid samarbete med andra klasser kan en presentation av ett gemensamt intresseområde bygga på dramatiska inslag. Så kan tex en diskussion om gemensamma trivselfrågor inledas med några korta scener, som illustrerar skolans arbetsförhållanden. Spel i det egna klassrummet på en arenascen, dvs en fri plats mitt i rummet, är i synnerhet på låg- och mellanstadiet ofta att föredra framför spel på en större scen.

Läraren bör se till att kontakten med parallellklass eller årskurs inte leder till ett pressat upp-

C

visningsarbete utan blir ett enkelt och positivt inslag i vardagsarbetet.

Dramatikinslag kan också förekomma i klassens eller årskursens möte med andra grupper inom och utom skolan, exempelvis föräldrar, skolpersonal och elever från förskolor. Dramatikinslagen kan därvid ingå i enkla presentationer av elevernas arbete och miljö och kan tjäna som inledning till samtal eller som underhållning.

Dramatikstudium, orienterande moment. På alla stadier bör eleverna ges tillfälle till möten med den professionella teatern, om möjligt i form av föreställningar på teatrar eller genom att skådespelare besöker skolan. I varje fall bör TV- och radioteater utnyttjas.

Elevernas upplevelser under föreställningarna ger på alla stadier impulser till samtal och diskussioner, studier av företeelser och till arbetsuppgifter som bildframställning eller dramatiskt formande.

Informationen om professionell teater kan efter hand göras bredare och behandla dramats och teaterns tekniska resurser och dess funktion i samhället. I samband med föreställningar kan grupper av elever arbeta med fördjupningsuppgifter med hjälp av recensioner och bilder, t ex rollfotografier, situationsbilder, scenbilder. Specialuppgifter kan utföras på modellscen. Där kan elever-

nas visioner och funderingar kring rörelseschema, grupperingar och scenbild konkretiseras.

Den övervägande delen av all skriven dramatik är avsedd att utgöra partitur för teaterföreställningar. Extensiv läsning av dramatisk litteratur bör därför främst erbjudas eleverna under arbete med pjäsavsnitt och i samband med teaterbesök.

Översikten (s 14—15) avser att underlätta den enskilde lärarens planering av den dramatiska verksamheten. Planen gör endast anspråk på att söka beskriva ett av flera tänkbara sätt att ordna och organisera undervisningen med hänsyn till de olika områden, som verksamheten skall omspänna och till elevernas intellektuella, emotionella och fysiska utveckling.

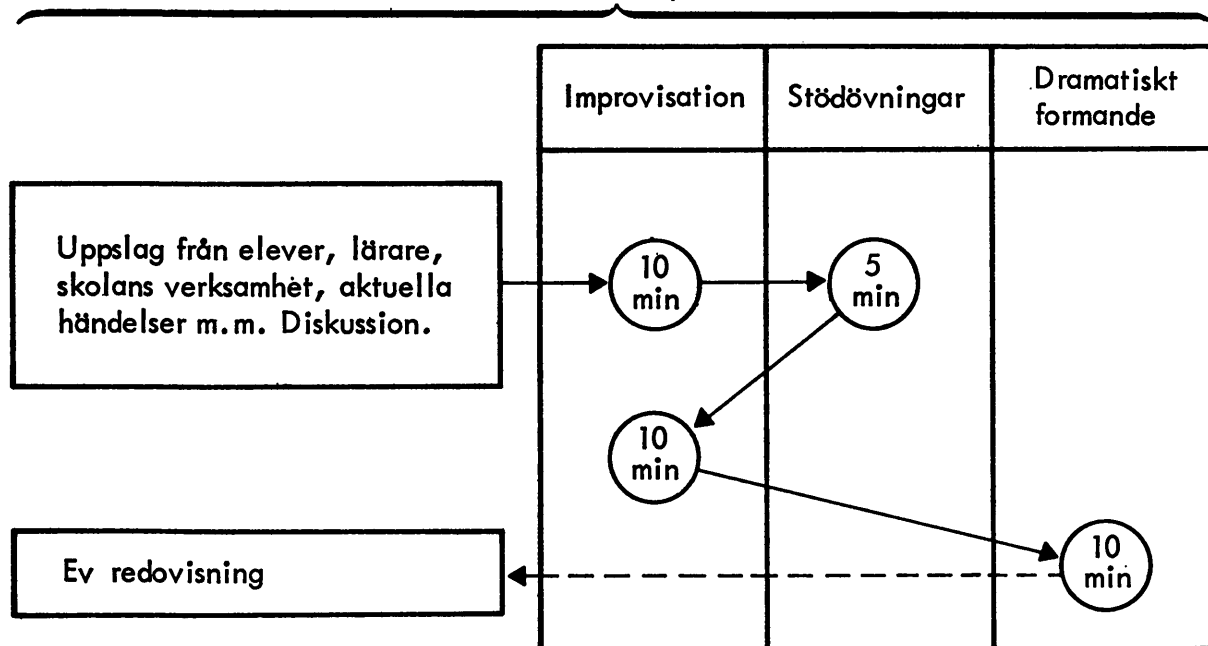
Översiktens vertikala uppdelning vill ge utgångspunkter för studie- och årskursplanering, genom att beskriva en utveckling från enklare till mer komplicerade övningar. Svårighetsgraden i en övning bestäms delvis av stoffvalet, som kan omspänna allt från korta scener och enkla situationer ur vardagslivet till längre händelseförlopp och komplicerade psykologiska förhållanden. Men svårigheterna kan också variera med kravet på inlevelse och gestaltning.

Översiktens horisontala uppdelning avser att ge utgångspunkter för lektionsplanering. De många

A

B

1 - 2 arbetspass

olika aktiviteter, som kan förekomma i skolans dramatiska verksamhet, har här inordnats under fem rubriker, som avser att så fullständigt som möjligt täcka de olika delområdena. Inga skarpa gränser existerar mellan dem. I själva verket bygger de olika typerna i högre eller lägre grad på improvisation. Stödövningar har på översikten placerats till höger om improvisationerna, därför att det ofta är i arbetet med improvisation som behovet av stödövningar av olika slag aktualiseras. Placeringen vill också markera att improvisationen är ett ursprungligare och naturligare arbetssätt, som kan praktiseras redan i förskolåldrarna.

Längst ned på s 12 visas exempel på ett möjligt lektionsförlopp på högstadiet.

Det mesta av skolans dramatiska verksamhet sker dock som en elevernas fria aktivitet. Den förekommer i många och olika sammanhang, ofta i små komponenter, 2 till 15 minuter, och utan att hela skalan av övningar genomgås.

	Improvisation	Stödövningar (uttrycksövningar)
L	<p>Övningar i grupp, individuellt, parvis och i små grupper inom den stora gruppen</p> <p>Enkla situationer: 1. utan tal 2. med tal</p> <p>Enkla händelseförlopp: 1. utan tal 2. med tal</p> <p><i>Utgångspunkter för improvisationer</i></p> <p>Elevernas upplevelser och iakttagelser</p> <p>Aktuella företeelser och problem</p> <p>Sagor, myter, berättelser, lyrik, filmer, TV- och radioprogram</p> <p>Tidningstexter, sakprosa</p> <p>Stoff från orienteringsämnena</p> <p>Vardagslivets talsituationer</p> <p>Språkliga iakttagelser</p> <p>Improvisationer även i form av dockteater</p>	<p>Övningar i större eller mindre grupper</p> <p>Uppmjuknings- och avspänningsövningar</p> <p>Övningar i grupp, individuellt, parvis och i mindre grupper inom den stora gruppen</p> <p>Associationsövningar</p> <p>Inlevelseövningar</p> <p>Rörelseövningar</p> <p>Talövningar</p>
M	<p>Övningar i grupp, individuellt, parvis och i små grupper inom den stora gruppen</p> <p>Enkla situationer: 1. utan tal 2. med tal</p> <p>Enkla händelseförlopp: 1. utan tal 2. med tal</p> <p>Enkla händelseförlopp som innebär studium av relationer mellan individer och grupper: 1. utan tal 2. med tal</p> <p><i>Utgångspunkter för improvisationer</i></p> <p>Elevernas upplevelser och iakttagelser</p> <p>Aktuella företeelser och problem</p> <p>Sagor, myter, berättelser, lyrik, filmer, TV- och radioprogram</p> <p>Tidningstexter, sakprosa</p> <p>Stoff från orienteringsämnena</p> <p>Vardagslivets talsituationer</p> <p>Språkliga iakttagelser</p> <p>Improvisationer även i form av dockteater</p>	<p>Övningar i större eller mindre grupper</p> <p>Uppmjuknings- och avspänningsövningar</p> <p>Övningar i grupp, individuellt, parvis och i mindre grupper inom den stora gruppen</p> <p>Associationsövningar</p> <p>Inlevelseövningar</p> <p>Rörelseövningar</p> <p>Talövningar</p>
H	<p>Övningar i grupp, individuellt, parvis och i små grupper inom den stora gruppen</p> <p>(Starkare inriktning på medveten männlekunskap än på lägre stadier)</p> <p>Enkla situationer: 1. utan tal 2. med tal</p> <p>Enkla händelseförlopp: 1. utan tal 2. med tal</p> <p>Situationer och händelseförlopp, som innebär studium av relationer mellan individer och grupper: 1. utan tal 2. med tal</p> <p>Situationer, som innebär förberedelse för Dramatiskt formande eller Dramatikstudium: 1. utan tal 2. med tal</p> <p><i>Utgångspunkter för improvisationer</i></p> <p>Elevernas upplevelser och iakttagelser</p> <p>Aktuella företeelser och problem</p> <p>Romanavsnitt, noveller, lyrik, filmer, TV- och radioprogram</p> <p>Tidningstexter, sakprosa</p> <p>Stoff från orienteringsämnena</p> <p>Vardagslivets talsituationer</p> <p>Språkliga iakttagelser</p>	<p>Övningar i större eller mindre grupper</p> <p>Uppmjuknings- och avspänningsövningar</p> <p>Övningar i grupp, individuellt, parvis och i mindre grupper inom den stora gruppen</p> <p>Associationsövningar</p> <p>Inlevelseövningar</p> <p>Rörelseövningar</p> <p>Talövningar</p>

Dramatiskt formande	Dramatikstudium	Orienterande moment
<p>Arbete med klar inriktning på en mottagargrupp</p> <p><i>Utgångspunkter för dramatiskt formande</i> Samma som för Improvisation</p> <p><i>Mottagargrupper</i> Gruppen, klassen: Redovisning av grupparbeten och arbetsområden, inslag vid morgonsamling eller under lektioner</p> <p>Parallellklasser: Redovisning av arbetsområden och samverkansprojekt</p> <p>Föräldragrupper, skolpersonal, grupper utanför skolan: Presentation av elevernas arbete och miljö</p> <p>Dramatiskt formande kan också göras som radiospel</p>	<p>Teaterföreställningar, även TV- och radioteater</p>	<p>I anslutning till dramatikstudiet</p> <p>Orientering om vad teater är och hur en teaterföreställning kommer till</p>
<p>Arbete med klar inriktning på en mottagargrupp</p> <p><i>Utgångspunkter för dramatiskt formande</i> Samma som för Improvisation samt dessutom korta pjäser eller avsnitt ur pjäser</p> <p><i>Mottagargrupper</i> Se Lågstadlet</p> <p>Dramatiskt formande kan också göras som radiospel</p> <p>Dramatiskt formande kan vara utgångspunkt för elevers framställning av ljudbildserier och film</p>	<p>Teaterföreställningar, även TV- och radioteater</p>	<p>I anslutning till dramatikstudiet</p> <p>Orientering om hur en teaterföreställning kommer till.</p> <p>Något om teaterns verkningemedel</p>
<p>Arbete med klar inriktning på en mottagargrupp</p> <p>(Större medvetenhet i det dramatiska formandet än på lägre stadier. Arbetet kan presenteras i form av fritt byggda collage, korta scener, talkörer o s v, och bör leda till viss kännedom om dramatiska nyckelbegrepp som stämning, kontrast, spänning, stegring, höjdpunkt.)</p> <p><i>Utgångspunkter för dramatiskt formande</i> Samma som för Improvisation samt dessutom korta pjäser eller avsnitt ur pjäser.</p> <p><i>Mottagargrupper</i> Gruppen, klassen: Redovisning av grupparbeten och arbetsområden, inslag vid morgonsamling eller under lektioner</p> <p>Parallellklasser Redovisning av arbetsområden. Presentation av samverkansprojekt. Inslag vid gemensamma samlingar</p> <p>Föräldragrupper, skolpersonal, grupper utanför skolan: Presentation av elevernas arbete och miljö</p> <p>Dramatiskt formande kan också göras som radiospel</p> <p>Dramatiskt formande kan vara utgångspunkt för elevers framställning av ljudbildserier och film</p>	<p>Teaterföreställningar, även TV- och radioteater</p> <p>Extensiv läsning främst i samband med Improvisation och Dramatiskt formande</p>	<p>I anslutning till dramatikstudiet</p> <ol style="list-style-type: none"> Orientering om drama och teaterns tekniska förutsättningar och formspråk Utblickar mot drama och teaterns historia Studium av bilder från teaterföreställningar: rollfotografier, situationsbilder, scenbilder Studium av recensioner

Tal- och röstvård

Tal- och röstvård bör ägnas oavblåtlig uppmärksamhet i skolarbetet. Övning i uttal och ljudbildning i samband med den första läsundervisningen bör lägga en god grund. Slappt och suddigt uttal och andra brister i fråga om artikulation bör ständigt uppmärksammas av alla lärare och dessutom varsam behandlas med individuella övningar. Viktigt är att läraren ger akt på sitt eget sätt att tala. Utan att föregå med gott exempel kan han svårligen väcka elevernas intresse för en god personlig talteknik. I synnerhet på lågstadiet är det av vikt, att läraren observerar den enskilde elevens sätt att behandla sin röst. Samverkan med musiklektörer bör om möjligt äga rum. Pressade och alltför lågt ligande röster kan förbättras och utvecklas genom enkla kombinerade röst- och gehoörsövningar.

Dialektala särdrag hos svenska elever liksom sådana avvikelser i utländska elevers uttal, som gör det talade språket mindre tydligt, bör så långt möjligt uppmärksammas. Härvid liksom vid all annan rättelse av elevernas uttal måste dock stor varsamhet iaktas, så att inte hämningar framkallas. Särskilt beträffande nybörjare bör läraren ha i åtanke att skilda miljöer skapar skilda talvanor.

Om en lärare hos sina elever iaktar *talrubbingar*, såsom försenad talutveckling, nasalering, stamning och läspning, eller *röstrubbingar*, tex heshet, bör han på ett så tidigt stadium som möjligt samråda med läkare, i första hand skolläkaren. Elever med tal- och röstrubbingar bör alltid behandlas med särskild takt och hänsyn och så vitt möjligt hänvisas till specialist för individuell behandling.

Läsa

Undervisningen i läsning syftar till att ge eleverna så goda förutsättningar som möjligt att orientera sig i den värld, som de upplever med hjälp av ord och bild. Det är inte tillräckligt att de har teknisk avläsningsfärdighet, utan de måste även ur texter

och bilder kunna få fram en tanke, ett faktum, ett ärende. Läsundervisningen skall därför från början inriktas på att vänja eleverna att söka innehållet i det de läser och ser. Den bör bedrivas så, att de även efter skoltidens slut fortsätter att öka och fördjupa sina kunskaper och vidga sina intressen. Lika väsentligt är, att undervisningen tillgodoser elevernas behov av fantasiupplevelse och väcker deras läslust. Omfattande lustbetonad läsning av litteratur som svarar mot deras utvecklingsnivå har därvid en viktig uppgift att fylla. Under lämplig ledning utvecklar den deras smak och bidrar till deras estetiska skolning. Texter som engagerar eleverna kan ge ett värdefullt bidrag till deras personlighetsutveckling. Läsning av olika slags litteratur är ett naturligt sätt att öka ordförrådet och öva upp känslan för språk och stil. Den påverkar även förmågan att uttrycka sig i tal och skrift.

Att lära sig läsa

Att lära sig läsa innebär för ett barn, som undervisas efter de i vårt land allmänt använda läsmetoderna, att kunna kombinera språkljud med motsvarande bokstavs- och beteckningar, att kunna förena dessa ljud till ord och att uppfatta innehållet i de avlästa orden och satserna. För att nybörjare med framgång skall kunna delta i den ingående analys av språket som denna undervisning medför, behöver de en inledande period med allsidig förberedelse. Se förberedande undervisning (s 4).

Undervisningen om språkljud och bokstäver samt läsning av ord kräver på detta stadium en stark individualisering av arbetet med direkt handledning och kontroll av den enskilde elevens framsteg. Undervisningen får inte forceras utan skall följa det enskilda barnets mognad och arbetstempo. De tidigt läsmogna eleverna måste få gå vidare mot nya läserfarenheter, och de sent läsmogna måste få en säker grund för sitt fortsatta arbete. Undervisningen måste dessutom bedrivas på ett sådant sätt, att alla elever bibehåller sitt intresse för läsning. Detta ställer stora krav på läraren, bli på hans förmåga att organisera arbetet. Läraren bör från början noga se till att eleverna inte bara gissar, och dessutom observera om de ofta förväxlar ljud, bokstäver och ord som liknar varandra. Elever med läsevärigheter måste få särskild hjälp snarast möjligt, helst i samråd med specialist.

A

B

Ett program för elementär läsundervisning betyder för läraren bl a:

att öva eleverna i ljudanalys och sammanljudning;

att kontrollera att de säkert kombinerar bokstäver med respektive språkljud;

att bibringa eleverna en god avläsningsteknik, varmed de kan angripa för dem nya ord;

att från början, även vid läsning av enkla ord, vänja dem vid att söka innehållet i det de läser;

att genom återkommande övning hjälpa eleverna att undan för undan få ett förråd av ord, som de känner igen och läser utan ingående detaljstudium; läshastigheten är ett resultat av denna träning, men den får inte pressas fram på bekostnad av säkerhet i avläsning och innehållsuppfattning;

att använda stimulerande arbetsformer och göra läsningen meningsfull genom att så långt möjligt anknyta den till skolarbetet i övrigt, t ex i orienteringsämnena.

Materialet för den första läsundervisningen måste vara väl tillrättat med bl a ett noga kontrollerat ordförråd, som successivt utökas, lämplig typografisk uppställning samt riklig och god illustrering. Bilden kan stimulera barnens fantasi, samtidigt som den i stor utsträckning tjänstgör som impulsgivare. Supplerande läsmaterial, t ex i form av bokstavskort, arbetskort, arbetsböcker, bilderböcker och annan litteratur med eller utan enkla arbetsuppgifter, får inte saknas för elevernas arbete på egen hand. Eleverna bör systematiskt få lära sig att arbeta självständigt. Endast då får läraren möjlighet att direkt och kontinuerligt kontrollera framstegen i läsning hos var och en eller hos en grupp med samma arbetstempo. Denna elevernas självständiga läsning blir också en god förberedelse och grund för deras fortsatta arbete med tyst läsning i anslutning till orienteringsämnena.

Arbetsformerna måste nödvändigt växla. Den individualiserade handledningen underlättas i viss utsträckning genom uppdelningen av eleverna i grupper. Vid t ex uttalsövningar och undervisning om språkljuden, vid ordbyggnadsövningar och

C

språkiakttagelser av olika slag kan det vara lämpligt att hålla samman grupper, då sådana övningar är av betydelse för alla elevers ordkänedom och rättstavningsförmåga. Den grundläggande undervisningen i svenska är en levande enhet, en kombination av samtal och uttalsövningar, läsning, skrivning och språkiakttagelser och får i det dagliga skolarbetet inte spaltas upp i ämnesgrenar.

Mot slutet av lågstadiet har eleverna i allmänhet förvärvat grundläggande formell läsfärdighet. Hos en del är läsförmågan dock osäker. Dessa elever kräver fortsatt individuell handledning. De som på mellan- och högstadierna fortfarande har uppenbara lässvårigheter, bör få fortsatt särskild hjälp i samråd med specialist.

Högläsning är av naturliga skäl en flitigt använd läsform på lågstadiet, men redan vid de allra första läsövningarna bör jämsides därmed tyst läsning sättas in, och den bör få ökad omfattning från årskurs till årskurs. Avvägningen blir dock givetvis alltid beroende av den enskilde elevens förutsättningar och behov. Medan läraren leder lästräning med en relativt homogen läsgrupp eller med en enskild elev, arbetar andra elever gruppvis eller individuellt med tyst läsning eller högläsning.

Fortsatt lästräning

Den fortsatta lästräningen bör byggas upp kontinuerligt och innebära ett efter hand allt rikare differentierat läsprogram.

Ett program för kontinuerlig läsundervisning betyder för läraren bl a:

att fortlöpande ge eleverna läsmaterial som svarar mot deras förutsättningar, behov och intressen;

att via mångsidig lästräning i naturliga sammanhang öva upp elevernas förmåga att använda läsning som en arbetsteknik och därvid öva olika former av bildstudium, tyst läsning och högläsning;

att bevara elevernas positiva inställning till läsning och via barn- och ungdomsboken utveckla deras intresse för självständig läsning av mer krävande litteratur.

För att grundlägga goda studie- och arbetsvanor får eleverna vid den fortsatta lästräningen genom övningar, väsentligen i anslutning till sakprosa, successivt lära sig *informationsläsningens teknik*.

Vid informationsläsning övas bl a:

att finna fakta i en text;

att ta reda på betydelsen av nya ord;

att tillgodogöra sig skrivna och tryckta anvisningar;

att följa händelseförloppet i en skildring, t ex med rubriksättning eller med anteckning av stödord;

att finna huvudlinjerna i en framställning och skilja mellan väsentligt och oväsentligt, t ex anteckna stödord, göra understrykningar och skriva marginalrubriker;

att snabbt söka sig fram till ett textavsnitt med hjälp av bl a innehållsförteckning, sakregister, olika slag av rubriker;

att tolka kartor, tabeller och diagram;

att kritiskt granska det lästa och kontrollera sakuppgifter, med hjälp av uppslagsverk av olika slag, kalendrar samt tabeller etc;

att göra iakttagelser om ordens valör och värdeinnehåll;

att sammanställa och jämföra två eller flera olika framställningar av samma sak;

att dra slutsatser och bedöma det lästa.

Det är naturligt att eleverna i samband med lästräning av olika slag undan för undan vänjs att själva söka rätt på den litteratur de behöver med hjälp av t ex bibliografiska upplysningar i böcker, lämpliga tryckta bibliografier och kataloger i skolans bokrum. Det dagliga skolarbetet bl a i orienteringsämnena, aktuella händelser och upplevelser och även skolans studie- och yrkesorientering väcker ofta elevernas intresse för att söka sig till böcker och bildmaterial, och därvid får de osökta tillfällen att öva sig att använda sådant material rätt. Realistiska arbetsuppgifter bör eftersträvas, också när det gäller övning att använda ordböcker, almanacka, telefonkatalog, postnummerkatalog och tidtabeller.

Bildstudium utgör en viktig del av läsningen.

Det syftar till att utveckla förmågan:

att uppleva och tolka innehållet i bilder av olika slag och söka deras uppgift och budskap;

att avläsa bildens art, ålder och objektivitet;

att utröna samspelet mellan ljud, bild och text;

att med utbyte läsa bildtexter.

Dessa syften kan nås bl a genom:

att låta bilderna utgöra underlag för samtal;

att jämföra olika bilder som föreställer samma sak;

att jämföra olika konstnärers sätt

att återge samma motiv;

att skriva kommentarer till bilder;

att välja ut bilder som skall komplettera en given text eller den egna muntliga eller skriftliga framställningen;

att för skilda ändamål tillverka eller sammanställa bilder av olika slag;

att med bilder beskriva ett händelseförlopp.

Övning i syfte att utveckla elevernas läsfärdighet i den vida mening som här angetts måste förekomma hela skoltiden igenom och noga anpassas efter deras förutsättningar på olika skolstadier. Den bör alltid ges i naturliga sammanhang, varieras och efter hand stegras i svårighet. Därav följer att uppgiften att iaktta och utveckla elevernas läsfärdighet åvilar varje lärare oberoende av stadium och ämne. Arbetsuppgifter som kommer till användning i detta sammanhang måste vara motiverade och bidra till att belysa stoffets struktur, mana till frågor och väcka till eftertanke och hellre vara få än många. Genom sådan mångsidig lästråning lär sig eleverna att på egen hand hämta information vid tyst läsning. Det faller sig ofta naturligt att låta textstudier samverka med studiet av andra uttrycksmedel, såsom bild, ton och rörelse. En händelserik berättelse, en saga eller annat litterärt stoff på vers eller prosa kan av eleverna återberättas och illustreras med tex bildserier, ljudband, ljudbildband, film, talkör, dramatisering, sång och spel. Samverkan med tex teckning inom ett ar-

C

betsområde, där ordets och bildens funktion studeras (Från färg till ord, Att tillgripa våld, Att beskriva en arbetsmiljö/process, Bild-talkör), kan skärpa elevernas iakttagelseförmåga och berika deras inlevelse och uttrycksätt. Läsning i olika former bör jämte den muntliga framställningen ställas i centrum av svenskundervisningen. Läsningen ger ett rikt stoff för övning i muntlig framställning: fria samtal, enkla diskussioner, återberättande, korta anföranden och dramatisk framställning. Läsningen kan också leda till olika slag av skrivning och språkiakttagelser. Vid förberedd högläsning kan eleverna få god träning i att lyssna. Läsningen verkar på en gång impulsgivande och sammanhållande. Sålunda kan läsning av en text ge eleverna anledning att söka upp och individuellt läsa andra texter med samma eller liknande motiv.

Redan på ett tidigt stadium möter eleven två texttyper som aktualiserar olika sätt att läsa: *sakprosa* och *fiktionslitteratur*. Gränserna mellan dem är dock flytande. Läsning av renodlad sakprosa avser huvudsakligen att inhämta fakta, förstå en redogörelse, följa en tankegång och dra slutsatser av det lästa.

Som underlag för informationsläsning samt vid lästräning och övningar i studieteknik har texter på sakprosa en viktig uppgift att fylla. Läsning av fiktionslitteratur ger ofta en större fantasiupplevelse. Urvalet av texter skall beträffande såväl sakprosa som fiktionslitteratur på alla stadier noga anpassas efter elevernas utveckling och behov, spegla deras erfarenhetsvärld och anknyta till deras intressen.

Informationsläsning och upplevelseläsning

Vid *informationsläsning* krävs god tillgång på lämpliga läromedel, textläsmaterial av olika svårighetsgrad, bild- och ljudmaterial, uppslagsböcker, tidningar och tidskrifter, läshäften och broschyrer. En mer samlad information om dags- och veckotidningar samt tidskrifter bör ges till eleverna i de högre årskurserna. För övning i kritisk läsning bör reklam- och propagandatext utnyttjas. Då eleverna är mogna därför, kan reklamens språk och metoder behandlas. De bör därvid lära sig upptäcka både den öppna och den dolda reklamen. Dessutom bör de göras medvetna om de impulser som ett lockande bildinnehåll och en skenbart objektiv ton kan väcka. Studium av reklamtexter och recensioner liksom avlyssning av bandade debatter kan utgöra grundval för mognare elevers arbete med

analys av faktaurval och argumenten i olika framställningar.

Vid *upplevelseläsning* under lärarens direkta ledning med syfte att stimulera läslusten och utveckla läsintressena får man inte förbise, att verklig-hetsskildringar kan ge starka upplevelser. Eleverna måste få tillfälle att relativt ostört uppleva en text, fångas av spänning, humor och stämningar, både då de lyssnar till uppläsning och då de helt ägnar sig åt tyst läsning. Vid upplevelseläsning måste givetvis behandlingen av en läst text bli av annan karaktär än vid informationsläsning. Många texter måste få tala för sig själva utan några som helst kommentarer. De samtal och arbetsuppgifter som i andra fall förekommer bör syfta till att ge en rikare upplevelse av texten, engagera eleverna i det lästa och locka deras fantasi till tankar kring textens människor och motiv. Texter som verkligen intresserar eleverna, leder ofta till spontana samtal.

Väsentligt är att eleverna får rika tillfällen att uppleva litteratur, skriven för barn, ungdom och vuxna. Denna läsning bör syfta till att positivt påverka deras läslust. Sagor och visor, berättelser om barn hemma och i andra länder, om djur och växter, om vardagsupplevelser, äventyrshistorier med stoff från verklighetens eller fantasins värld, skildringar, i vilka de unga läsarna känner igen sig själva och sin egen tids problem, men även sådana som ligger långt borta i tid och rum och som öppnar nya perspektiv och vidgar världen: allt sådant har sin plats i skolans läsprogram. Vid valet av litteratur måste man ta hänsyn till de yngre tonåringarnas intresse för snabb och spännande handling, främmande miljöer, behov av ideal och av diskussion kring problem ur vuxenlivet. Texturvalet bör inte på något stadium inskränkas enbart till nordiska författare utan kompletteras med sådan litteratur från världen i övrigt, som motsvarar elevernas läsmognad och intressen. Texterna bör vara sådana, att de blir förstådda utan ingående kommentarer. Läraren skall försiktigt leda men inte brådstörtat söka påskynda sina elevers utveckling. Elevernas läslust hämmas, om de påtvingas litteratur som de inte är mogna för eller intresserade av.

I många fall kräver en text att läraren skapar en viss *beredskap* för den. Detta kan ske på olika sätt, beroende på textens karaktär och på elevernas ålder, tex genom samtal kring illustrationerna eller miljön, några ord om ett problem som texten belyser eller nödvändiga ordförklaringar som smidigt fogas in i samtalet. Då eleverna är mogna för

det, kan deras uppmärksamhet även riktas mot stilistiska förhållanden eller mot ett tolkningsproblem. Stimuleringen före och det samtal som följer efter den gemensamma läsningen avser bl a att vänja eleverna att reflektera och att försöka förstå och tolka texter och illustrationer av skilda slag. Samtal i anslutning till en text ger en naturlig gemenskapssituation, som kan verka stimulerande, berikande och utvecklande och erbjuder ofta osökta tillfällen att diskutera etiska och sociala vardagsproblem. Läsning ger bl a möjligheter att utveckla elevernas sociala ansvar och känsla av samhörighet också med människor som tillhör andra raser, kulturer och miljöer. Fiktionslitteraturen kan genom en levande miljöskildring berika undervisningen även i orienteringsämnena.

Läraren bör tidigt söka stimulera intresserade elever att *läsa i grupp* eller starta läsecirklar. Förberedelser för uppläsning, liksom dramatisk framställning på grundval av läst text eller talkör lämpar sig väl för arbete i grupp. Resultatet kan eleverna redovisa för klassen, t ex i form av kommentarer till litteraturen, och som program vid skolans samlingsstunder samt vid föräldramöten. Litteraturprogram kan skapa värdefulla tillfällen för eleverna att överbrygga klass- och åldersgränserna inom sin skola.

Mer än någon annan litteratur kräver *lyriken* varsamhet. En jämförelse med andra uttrycksmedel, som bild-, ton- och rörelsekonst, kan ofta utnyttjas för en bättre förståelse av dikten. På alla stadier kan det vara lämpligt att utnyttja aktuella situationer som anledning och som bakgrund till diktläsning. På högstadiet kommer lyrikpresentationerna även att tjäna syftet att göra eleverna bekanta med några av våra mest kända lyriker. Modern svensk lyrik och prov på världslyrik i översättning skall uppmärksammas. I skolan kan eleverna stifta sin första bekantskap med lyrik genom att lyssna till lärarens uppläsning. Grammofon- och bandinspelningar är värdefulla, inte minst därför att de gör läraren till lyssnare bland eleverna. Dessa bör också få läsa dikter för varandra. De bör helst välja dikterna själva och alltid få tillfälle att förbereda sig väl. Ju mindre instruktion från lärarens sida dess bättre. Det är inte nödvändigt att eleven förstår varje ord; det är helheten, stämningen och budskapet som skall gå fram. Eleverna bör beredas många möjligheter till spontan diskussion kring dikter. Genom att själva söka dikter som passar in i ett tema, en stämning, ett tonläge

C

får de tillfällen att möta lyrik av skiftande karaktär och stil och av olika författare. Detta bl a kan hjälpa dem att finna nya uttrycksformer för sina tankar och upplevelser. Elevernas lyriska försök måste ges starkt stöd och uppmuntran. Möjligheten till samarbete med teckning och musik bör tas till vara.

I samband med att elever engagerar sig i läsningen av en text kan det vara skäl att någon gång mer ingående uppmärksamma författaren till texten. Det kan ske så att läraren själv berättar eller så att en eller ett par elever söker uppgifter om författaren. Ofta är eleverna intresserade av att få veta något om människan bakom verket. Bilder av en författare och hans miljö, episoder ur hans liv, författarens egen röst på skiva eller band kan öka intresset för att läsa hans verk. Man bör även tillvarata möjligheten att inbjuda författare till skolan och låta dem berätta om sitt arbete, läsa ur sina verk och samtala med sina läsare. Som fördjupningsuppgift i sista årskursen kan en orienterande överblick över nyare svensk litteratur från och med Strindberg lämpa sig. Därvid bör litterära strömningar beröras med stor försiktighet. Helst bör också vad som sägs om författare naturligt ansluta sig till själva texturvalet. Det kan också vara värdefullt, att eleverna stiftar bekantskap inte bara med betydande svenska författare utan också med utländska. Detta kan ske genom att man jämför äldre och modernare texter för att få fram hur författare från olika tid och skilda länder behandlar likartade motiv.

Fri läsning, boksamlingar m m

Stor omsorg bör ägnas åt att uppmuntra elevernas fria val vid läsning och boklån. Den fria läsningen är en vinst för skolarbetet och kan berika elevernas fritid under och efter skoltiden. Eleverna bör därför ofta ges tid till att läsa tyst efter fritt val, t ex bilderböcker, barn- och ungdomsböcker, romaner och fackböcker, biografier, tidningar och tidskrifter, för att få uppleva den spänning och glädje som den helt fria läsningen kan ge.

För en individuell rådgivning vid val av böcker och andra texter för fri läsning krävs att läraren äger kännedom om elevens intressen, mognad och läsfärdighet och om böcker för barn och ungdom. En uppfattning om elevernas intressen och läsfärdighet kan läraren bilda sig genom samtal med eleverna och genom enkät jämte lästest. Rätt bok till rätt elev förutsätter riklig tillgång på böcker och nyanserad information, varigenom elev och lärare

snabbt kan få uppgifter, t ex om bokens genre, huvudinnehåll, omfång och svårighetsgrad.

Möjligheter till *samverkan* med undervisningen i andra ämnen bör beaktas. Både skönlitterära texter och sakprosetexter kan belysa — eller belysas av — det som behandlas i andra ämnen. Läsning i skolan ger också impulser till fritidssysselsättning och hobbyverksamhet. Elevernas läsning av tidningar och tidskrifter kommer ofta skolarbetet till godo.

Det är angeläget att eleverna redan i skolan får stifta bekantskap med olika former av *samhällets kulturverksamhet*. Besök på t ex ortens bibliotek och museer bör utgöra normala inslag i undervisningen. Ett mål på längre sikt bör vara att intressera eleverna för att delta aktivt i det mångskiftande kulturliv som människan i vårt samhälle möter och som förmedlas av böcker, tidningar och tidskrifter, teater, radio, film och television. Det bör vara angeläget för skolan att bidra till att skapa en öppen inställning till kulturaktiviteter av olika slag och att vänja eleverna att följa uttrycksformernas utveckling inom t ex litteratur, teater och film.

På alla stadier måste allsidigt sammansatta *boksamlingar* finnas till hands för det dagliga arbetet. De skall innehålla böcker för elevernas läsning i skolan och för hemlån: böcker för upplevelseläsning, för individualiserad lästräning och för informationsläsning. Uppslagsböcker av olika slag, lämpade för det aktuella stadiet, skall ingå i klassens boksamling, som för längre eller kortare tid kan kompletteras med behövlig litteratur från skolans gemensamma bokrum och bokförråd. Väl utrustade boksamlingar, som alltid är tillgängliga, ger läraren möjligheter att driva läsundervisningen effektivt.

Läsmaterial bör helst inte vara stadi- och årskursmarkerat. Sådan gränsdragning försvårar av psykologiska skäl materialets användning. Gångse årskursmarkeringar bör kunna ersättas med annan information. Hjälpmedel för information vid valet av lästexter bör ge uppgifter om huvudinnehållet i texten, genre och ungefärlig svårighetsgrad. Lästexter kan med fördel vara grupperade kring vissa motiv, men inom en motivserie bör finnas texter av olika art och svårighetsgrad.

Film och television

Film och television förmedlar en stor del av den information och de upplevelser, som formar vår bild av omvärlden. Syftet med undervisningen är därför att vidga elevernas förmåga att uppleva och för-

stå och att kritiskt bedöma vad de tar del av. De bör också få tillfälle att utnyttja sina kunskaper om dessa medier genom egna uttrycksövningar.

Undervisningen om film och television bör

ge medvetenhet och aktuell kunskap om dessa mediers ställning och om individens situation som mottagare av det budskap som förmedlas

utveckla elevernas förmåga att uppleva, tolka, uppfatta och självständigt bedöma mediernas budskap

göra eleverna medvetna om hur film och television iakttar och gestaltar verkligheten, flyr från verkligheten och skapar en ny verklighet

ge intresserade elever möjlighet att själva formulera ett budskap i något av medierna

Samtal och diskussioner. Samtal och diskussioner om filmer och televisionsprogram bör utgå från elevernas iakttagelser, upplevelser och reaktioner. Undervisningen bör redan på lågstadiet inledas med samtal kring för åldersstadiet lämpliga filmer och program. Det är naturligt att dessa samtal kretsar kring vad eleverna anser vara väsentligt i fråga om innehållet och kring de scener som starkast engagerat dem. Efter hand bör man leda in samtalet på sådana faktorer som orsakat eller påverkat upplevelser och pröva om man från det givna materialet kan komma fram till filmskaparens avsikter. Ett sådant samtal kan exempelvis inledas med att eleverna får återge handlings- och stämningläget i filmens början och vid dess slut, varefter de får ge uttryck för vad de upplevde som väsenliga nyckelpunkter eller vändpunkter i filmen. En sådan metod kan bli en lämplig för att få fram budskapet i eller avsikten med en film eller ett televisionsprogram. Från försöken att tolka filmskaparens eller producentens intentioner kan man nå fram till synpunkter på innehållet och sambandet mellan innehåll och form. Svårare kan det vara att tillämpa denna metod ur en mera formmässig infallsvinkel.

Liksom i fråga om litteratur bör man vid samtal om och analys av filmer och televisionsprogram gå varsamt fram. Ensidig negativism gentemot elevernas smakriktningar måste undvikas, liksom varje

C

form av moraliserande eller tomt estetiserande vid behandling av form och innehåll.

Människors beteende och reaktioner och deras relationer till andra människor utgör ofta kärnpunkten i filmernas och televisionsprogrammens innehåll. Vid samtal om filmer och televisionsprogram kan det vara lämpligt att ta fasta på elevernas intresse för andra människor. Diskussionen kan samtidigt stimulera till en nyanserad syn.

Likaväl som vid samtal om litteratur bör man vid samtal om filmer och televisionsprogram särskilja olika aspekter för att sedan låta dem smälta samman till en helhet. Filmens eller programmets innehåll i vidaste bemärkelse måste vara det viktigaste, även om syftet med undervisningen också är att lära eleverna uppmärksamma den filmatiska formen som uttrycksmedel. Diskussionen om formen får dock inte bli ett självändamål.

Film och television kan göra verkan genom ren känslomässig upplevelse. Att ta emot eller ta till sig ett budskap är dock, särskilt när det gäller konst, ingalunda detsamma som att "förstå". Den som är van att söka budskapet i eller avsikten med en film eller ett televisionsprogram och som fått orientering om de filmatiska uttrycksmedlen har möjlighet att urskilja och tillgodogöra sig kvaliteten i såväl innehåll som form.

Jämförelser mellan film och television i tekniskt avseende bör göras för att ge möjlighet till utblickar även över de båda mediernas allmänna funktioner. Båda använder samma uttrycksmedel — bild, ljud, montage — men mottagarsituationerna är helt olika. Televisionens centrala funktion som ett integrerat nyhets-informations- och underhållningsmedium bör betonas och likaså dess särpräglade spridningseffekt.

Mottagarsituationen innebär att man tar emot ett meddelande som någon annan har utformat. Det är därför viktigt att klargöra hur den enskilde åskådarens erfarenheter, intressen och inställning påverkar hans förmåga eller sätt att uppleva meddelandets innehåll. Eleverna bör så långt som möjligt på ett för deras ålder avpassat sätt göras medvetna om sin egen aktiva roll, så att de får en viss vana att relatera upplevelsen till sin egen situation. Det innebär bl a att man på högre stadier bör uppmärksamma identifikations- och projekteringsmekanismerna liksom den omedvetna, aktiva urvalsprocessen. Man kan också stimulera eleverna att jämföra sina egna upplevelser av en film eller ett televisionsprogram med andras.

Samtal om s k dokumentära filmer och televisionsprogram kan, då eleverna är mogna därför, belysa förhållandet mellan objektiva fakta och meddelarens subjektiva val av bilder och ljud — som återger hans egen tolkning av fakta — och hur bild och ljud ger mottagaren en ny upplevelse eller insikt.

I detta sammanhang bör man också påvisa den svåravslöjade form av propaganda, där bilder och ljud i och för sig är korrekta, men där urvalet och sammanställningen av dem suggererar mottagaren till en bestämd tolkning eller värdering av vad som berättas.

Eleverna bör successivt bibringas vana att utnyttja olika typer av tryckt material för att kunna välja program. Studium av tidningar och tidskrifter, affischer, förhandsnotiser och annonser ingår i denna träning. Jämförelser mellan olika recensenters uppfattning kan visa hur dessa överensstämmer med den egna upplevelsen. Värdet av en självständig attityd både vid programval och inför de program som man tar del av bör understrykas.

Skapande verksamhet. Vid undervisningen om det talade och det skrivna ordet är *elevernas egen skapande verksamhet* självklar. Den skall inte bara ge en nödvändig färdighet utan också hjälpa till att frigöra elevernas uttrycksmöjligheter och ge utlopp åt fantasi och spontan skaparlust. Det egna skapandet ger dessutom bättre möjlighet att tolka ett budskap. Intresserade elevers egna försök att uttrycka sig i en film bidrar också till att skärpa den kritiska förmågan och berika upplevelsen av film och television.

På lågstadiet kan eleverna som förberedelse för den egna filmframställningen återge berättelser eller egna upplevelser i tecknade eller fotograferade bilder eller bildserier, som förses med ord och kanske också med ljudillustrationer. Övningar av detta slag bör fortsätta på mellanstadiet, samtidigt som man där gör mera direkta förberedelser för elevernas egen filmframställning, t ex enkla demonstrationer av filmens teknik och uttrycksmedel.

Efter hand bör intresserade elever få tillfälle att göra korta filmer. I allmänhet bör de först utarbeta ett manuskript, som i stora drag anger vad filmen skall handla om. Kravet på samtidigt bildtänkande innebär ofta en extra stimulans; men alltför detaljerade manuskript bör undvikas, eftersom de kan verka hämmande på elevernas skaparlust. Filmer och televisionsprogram kan ge idéer till elevernas egen produktion. Uppslag kan också hämtas från

A

B

litteraturen och från notiser och bildmaterial i tidningar och tidskrifter.

På högstadiet bör verksamheten kunna vidgas ytterligare. Möjligheten att göra filmreportage bör uppmärksammas, bl a som en form av redovisning i anslutning till arbetet i övrigt.

Elevernas övningar med bild- och filmframställning lämpar sig väl för grupparbete. De kan också ge nya uttrycksmöjligheter för elever som har svårt att i ord återge sina tankar och känslor. Arbetet med stillbild och film ger också eleverna tillfälle att utveckla förmågan att koncentrera sig på väsentligheter. Denna förmåga är viktig, inte minst för andra aktiviteter inom ämnet. Man kan i detta sammanhang också göra eleverna uppmärksamma på möjligheten att berika skildringen genom bildväxlingar, närbilder, klippningsrytm, musik och andra ljudillustrationer.

Elevernas egen produktion behöver inte nödvändigtvis handledas av läraren i ämnet. Andra lärare med erfarenhet och intresse av sådan produktion bör även anlitas.

Samordning och samverkan. Undervisningen om film- och television bör naturligt *samordnas med undervisningen i övrigt*. Den kan ge osökta tillfällen till stimulerande exemplifieringar och uppgifter med anknytning till andra kursavsnitt.

Naturligt är att man uppmärksammar de många beröringspunkterna mellan litteraturen och film och television. Filmer och televisionsprogram kan ge naturlig anledning till anknytande läsning samt åtskilligt material för dramatisk verksamhet och andra övningar i muntlig framställning. Dramatisk verksamhet kan i sin tur ge material för elevernas egen filmframställning. Utformandet av filmidéer i manuskriptform kan ge stimulerande övning i skriftlig framställning. Att eleverna i tal eller skrift redovisar sina intryck av filmer eller televisionsprogram — på högre stadier ibland i recensionsform — bör vara en vanlig arbetsform vid undervisningen i svenska.

Kontakt och *samverkan med undervisningen i andra ämnen* faller sig ofta naturligt. Studiet av bildkomposition anknyter till teckning liksom studiet av ljudkomposition anknyter till musiken. Massmediaaspekten och de tekniska problemen anknyter till olika avsnitt inom orienteringsämnena.

Skriva

Undervisningen i skrivning syftar till att stimulera elevernas skaparglädje och tillfredsställa deras uttrycksbehov, utveckla färdigheter som är av betydelse i det praktiska livet, skärpa deras iakttagelseförmåga och skola deras tankevanor.

Riktpunkten bör vara att lära dem uttrycka sig i en enkel och klar framställning, som är korrekt i fråga om språk och stavning, överskådligt uppställd och skriven med tydlig handstil. Det bör vara en strävan att för varje elev göra alla skrivsituationer så meningsfulla och välmotiverade som möjligt.

För skolans *nybörjare* är teckning och målning ett förberedelsestadium för skrivning. Barnen berättar förklarande till sina teckningar. Bokstäver, ord och enkla meningar fogas spontant till dessa i takt med framstegen i läsning. Framställningen får så småningom formen av korta sagor eller berättelser om djur och växter, arbeten och händelser i skola och på fritid, ofta i anknytning till samlad undervisning.

Att bygga ord, uttryck och korta meningar med bokstavskort är en annan arbetsform för skriftligt berättande på lågstadiet. Den kombineras då så är lämpligt med kompletterande muntligt berättande, läsning och språkiakttagelser.

Fritt skriftligt berättande

Ett fritt skriftligt berättande kommer av naturliga skäl att dominera under de första skolåren. På alla stadier bör denna form av skrivning uppmuntras och stimuleras. Läraren måste ta hänsyn till varje elevs personliga förutsättningar. Kraven på korrekthet måste till en början vara måttliga. Äktheten, naturligheten och friskheten i språket bör värderas högt. Elevens ämnesval vid fritt skriftligt berättande är beroende av hans mognad och intresseinriktning. Egna iakttagelser och upplevelser samt aktuella händelser kan vara utgångspunkt för skrivningen. Liksom vid muntlig framställning dominerar under hela skoltiden berättelser med stoff från fantasi och verklighet, ofta med inslag av beskrivning. Vissa elever kan efter hand utföra enkla utredande uppgifter. Till en början fordras härvid ofta en viss ledning från lärarens sida.

På alla stadier utgör de intresseområden eleverna för tillfället sysslar med i skolarbetet ett an-

vändbart underlag för fri skrivning. En ytterligare stimulans i arbetet, utöver den ämnet självt erbjuder, kan eleverna få genom att deras alster sammanställs till en gemensam bok eller till en klasstidning. En fördel med detta är att eleverna då inriktar sig på att skriva för en bestämd läsekrets. Framställningen kan lämpligen belysas av teckningar eller illustreras på annat sätt. Illustrationerna skall därvid utgöra ett komplement till texten.

Till fritt skriftligt berättande hör också personliga brev och *dagboksanteckningar* samt skrivning i samband med dramatisering. Redan i första årskursen kan eleverna spontant skriva brev till läraren och kamraterna. Brevskrivningen utbyggs fortlöpande under skoltiden. Brevet bör skrivas i ett bestämt syfte, t ex som tack för en present eller som kontakt med släkt och vänner här hemma och i främmande länder, och de bör givetvis avsändas. Möjligheterna till brevkontakt med vänskolor i Sverige och utlandet eller med fartygsbesättningar bör uppmärksammas. Regler för brevs uppställning, adressering och frankering påvisas i sammanhanget. Enkla dagboksanteckningar, t ex om väderlek, om vårens framsteg, om besök i skolan och andra aktuella händelser, kan föras sporadiskt eller fortlöpande, i varje fall från och med andra årskursen, helt fritt och individuellt eller i samarbete klass- eller gruppvis.

Skrivning i samband med fri *dramatisering* kan redan från lågstadiet göras i samarbete mellan två eller flera elever. Anteckningarna kan gälla handlingens röda tråd, personuppsättning, dekor och utkast till dialog. På högre stadier kan intresserade elever utforma scener, pjäser och filmmanuskript. Ibland kan redovisningen för arbetet inom ett intresseområde utgå från dessa.

Elever inom samma årskurs uppvisar ofta stora skillnader i fråga om förmåga till inlevelse i ett ämne. Under hela skoltiden har läraren därför en viktig uppgift då det gäller att *konkretisera och levandegöra stoffunderlaget* för skrivningen. Ibland räcker det med att läraren uppmuntrar de initiativ eleverna själva tar, men ofta måste han på olika sätt stimulera en tankeverksamhet som kan ta sig uttryck i skrivning, t ex genom samtal, enskilt eller i en mindre grupp eller genom hänvisning till texter och andra läromedel. Under hela skoltiden har bilden och ljudet vid sidan av den direkta verklighetsupplevelsen sitt värde som ett konkret underlag för studium av företeelser och skeenden. Läraren bör följaktligen i samband med den fria skrivningen utnyttja bilden och ljudets möjligheter att

A

B

förmedla såväl en klar föreställning om situationer och företeelser som estetiska kvaliteter och känsloupplevelser.

Bunden skrivning

En stor del av elevernas skriftliga framställning kan betecknas som en mer eller mindre bunden skrivning och är en väsentlig sida av det allmänna studiearbetet. Hit hör anteckningar och bearbetning av dessa samt skrivning i anslutning till arbetsområden, såsom beskrivningar, redogörelser, sammanfattningar och kommentarer. Successivt bör eleverna få direkta anvisningar, tex om hur skilda skriftliga uppgifter kan utformas. De bör vidare övas att insamla och sovra det stoff, som hör till ett visst arbetsområde, och att upprätta innehållsförteckning och register. Övningarna bör i allmänhet snarast möjligt omsättas i skrivning. Detta gäller även när på högstadiet ett relativt omfattande stoff arbetas fram och planeras.

Redan på lågstadiet kan elever börja göra korta anteckningar vid bl a studieutflykter och sedan med hjälp av dessa anteckningar muntligt eller skriftligt återberätta sina direkta iakttagelser. På mellan- och högstadierna gör de på liknande sätt även enkla beskrivningar av tex föremål och djur och redogörelser för olika skeenden. Dessa bör helst bygga på direkta iakttagelser, exempelvis vid studieutflykter eller lektioner i det fria. De flesta elever tillägnar sig denna teknik i samband med det dagliga skolarbetet redan under de första skolåren och fortsätter naturligt att utnyttja detta arbetssätt under den fortsatta skolgången. Vissa elever upplever det som en hjälp om de vid studium av verkligheten, antingen direkt eller via text, bild och ljud, uppmärksammas på vissa huvudelement, kring vilka de olika företeelserna grupperar sig. Så kan det förekomma då man studerar en bild av ett landskap, att läraren antecknar vissa ord efter elevernas förslag, som bergsluttning — forsen — sågverket; slätten — flodmynningen — hamnen. På liknande sätt grupperas iakttagelserna vid studiet av ett typdjur kring livsbetingelserna (anpassning — föda — skydd — artens fortbestånd etc). Syftet är att eleven skall vänjas vid att söka en struktur vid sina iakttagelser av omgivningen. Denna struktur kommer även att avspegla sig i det skriftliga befästandet av de slutsatser studierna lett till.

Eleverna bör tidigt få öva sig i att göra *enkla anteckningar* i anslutning till vad de ser, hör eller

C

läser, senare även sammanställningar, sammandrag och enkla källförteckningar. När eleverna ägnar sig åt tyst läsning för att inhämta fakta, bli orienteringsämnen (informationsläsning), bör de på liknande sätt successivt övas att arbeta med penna i hand. Att anteckna väsentliga fakta och huvudpunkterna i en framställning, att referera, citera och göra sammanfattningar är färdigheter som undan för undan systematiskt bör övas.

Då eleverna är mogna för samarbete i grupp, bör de successivt tränas i att utforma konkreta *anvisningar* för gruppens arbete. Dessa kan skrivas dels som en plan för hela gruppens arbete, dels som korta anvisningar för hur en viss uppgift bör lösas. Denna form av skrivning kan utnyttjas i samverkan med de flesta ämnen. Under arbetets gång och vid redovisningen används stundom bildmaterial, kartor, tabeller och diagram, som kan kräva en skriftlig förklaring.

Att skriva korta meddelanden, fylla i blanketter, skriva rapporter, bruksanvisningar och andra *praktiska skrivelser* av det slag eleverna under skoltiden eller senare i livet kommer i beröring med måste direkt övas. Därvid utnyttjas naturliga anledningar, som erbjuder sig i skolarbetet, t.ex. vid hjälpinsamlingar och deltagande i tävlingar, i samband med skolresor och elevrådsverksamhet samt inför elevernas praktiska studie- och yrkesorientering. Det kan t.ex. gälla att anteckna ett telefonmeddelande, att skriva ett anslag om ett borttapat föremål, att skriva en räkning, ett kvitto, en annons och ett annonssvar och att fylla i de vanligaste järnvägs-, post- och bankblanketterna. Eleverna måste också få övning att göra förfrågningar, skriva rekvisitioner, föra protokoll och i de högre årskurserna utforma en platsansökan, skriva intyg och fullmakt och göra hänvändelser till myndigheter.

Kontinuerliga skrivövningar

En primär uppgift för läraren är att *utveckla och underhålla elevens färdigheter och spontana lust att skriva*. Läraren skall söka bevara det personliga i elevernas uttrycksätt och uppmuntra även enkla försök till skriftligt berättande. Därigenom får eleverna lättare en positiv inställning till den anspråk och stil som gradvis sker i samarbetet mellan elev och lärare. Efter hand skall eleverna få klart för sig, att skriftspråket ställer speciella fordringar såväl i klarhet och pregnans som i formellt avseende. Bedömningen av elevernas skriftliga ut-

trycksätt skall dock alltid ske med hänsyn till deras individuella förutsättningar.

För att eleverna så småningom skall uppnå en tillfredsställande formell färdighet behövs skoltiden igenom *språkövningar*, vilkas svårighetsgrad successivt stegras. Dessa övningar, som bör byggas upp på grundval av aktualiserade behov i klassen, avser att berika, variera och precisera uttrycksättet och att ge fylldhet, livfullhet och sammanhang åt framställningen. De bör ha ett intresseväckande och omväxlande innehåll och förekomma i naturliga sammanhang, i såväl muntlig som skriftlig form.

Effektivast blir undervisningen, om läraren i största möjliga utsträckning använder arbetsformer, som är ägnade att *förebygga fel*. Viktigt är att han på alla stadier följer det skriftliga arbetet och vid behov ger råd och hjälp. Vidare bör ordlista och behövlig facklitteratur vara tillgängliga. Vid olika slag av skrivning bör eleverna vänjas vid att läsa vad de skrivit för att så långt möjligt själva upptäcka och rätta fel. De bör därför få tillräcklig tid för att se igenom det skrivna. Det är dock viktigt att läraren tar del av elevernas självständiga skriftliga arbeten, bli för att kunna visa dem på fel som undgått dem. Många elever, i synnerhet de yngre, kan inte själva upptäcka fel de har gjort. En påbörjad skriftlig uppgift bör om möjligt slutföras i ett sammanhang, vilket kan medföra att längre sammanhängande tid behöver disponeras.

Allmänt förekommande feltyper kan lämpligen efter hand behandlas gemensamt. Det är från flera synpunkter angeläget att eleverna får möjlighet att ta del av varandras alster, då tillfälle att studera andras sätt att behandla språket ofta har en stimulerande inverkan. Härvid kommenteras ibland målade uttryck och välfunna formuleringar. Självfallet sker sådan delgivning endast med respektive författares medgivande.

Rättning av skriftliga arbeten skall anpassas efter elevernas förmåga att tillgodogöra sig denna form av undervisning och helst ske vid personlig kontakt mellan elev och lärare. Fel som därutöver behöver påpekas markeras lämpligen genom understrykning eller i vissa fall genom en anvisning i marginalen. Så snart eleverna kan anses betjänta därav, kan vissa tecken efter hand börja användas. Läraren bör i regel inte själv rätta fel eller omarbete stilistiska otympligheter utan så långt görligt är låta sina elever själva svara för omarbetningen under hans ledning och efter hans anvisningar. Alla fel skall inte heller markeras i

A

B

alla skrivningar; den avgörande synpunkten bör vara, vad som är mest ägnat att hjälpa var och en till en friare och säkrare språkbehandling. Varje tillfälle till positiva omdömen bör utnyttjas.

Om renskrivning sker bör den vara motiverad, t ex av att skrivningarna skall samlas till Min djurbok, Klassens sagor, Våra hälsoregler eller till en skoltidning. I de flesta fall är en ny skrivning över ett annat ämne av större värde än tidskrävande renskrivning av en uppgift, som eleven slutfört och inte längre har samma intresse för.

Handskrivning

Undervisningen i handskrivning skall bedrivas så, att den väcker lust och intresse hos eleverna att tillägna sig och bibehålla en tydlig handstil. En dålig handstil kan ha varierande orsaker och får inte alltid och uteslutande bedömas som en yttring av slarv eller lättja. Inte sällan kan den bero på psykiskt betingade spänningstillstånd. Största möjliga avspänning, psykisk såväl som fysisk, bör därför eftersträvas vid all skrivning. Lustbetonade moment är därvid mycket betydelsefulla; uppmuntran och beröm är av största vikt. Då skrivefärdigheten inlärs och uppövas, bör elever med påtagliga svårigheter särskilt observeras. Vid större avvikelser från det normala ifråga om skrivrörelser och skriftbild bör samarbete ske främst med hemmet, skolläkare och skolpsykolog.

Av betydelse är att varje elev har en från ergonomisk synpunkt väl anpassad arbetsplats. Elevernas sittställning, deras armrörelser, pennhållning m m måste uppmärksammas. Stolar, bord och arbetsbänkar skall svara mot elevernas kroppsmått, så att de kan stödja med hela fotsulan mot golvet och så att de har tillräckligt utrymme för knäna för att kunna växla benställning samt har stöd för underarmarna utan att behöva höja axlarna. Det är även viktigt att avståndet mellan ögonen och skrivytan är det lämpliga, att skrivmaterielen och skrivverktygens kvalitet och storlek är avpassade till varje elevs förutsättningar och att skrivytan belyses rätt. För att skapa goda skrivvanor bör läraren iaktta dessa förhållanden fortlöpande genom alla stadier.

Bokstavstyper som används vid elevernas skrivning bör vara enkla och klara. Vid val av förskriftstyp bör därför beaktas, att den skall vara lätt att skriva och lätt att läsa. Förebilderna bör endast betraktas som utgångspunkt och underlag för den mera personligt präglade handstil, som eleverna

C

så småningom kommer att utbilda. På lägre stadier är det emellertid av vikt att lärarna, i första hand inom kommunblock och kommun, samarbetar och t ex begagnar samma bokstavsformer vid övningarna i handskrivning. Då en elev byter lärare, bör en redan inlärd handstilstyp respekteras och utvecklas.

I och med att barnen lärt sig läsa har de i regel samtidigt fått lära sig att texta. Då det är angeläget att eleverna så snart som möjligt kan börja använda sin kännedom om bokstäverna i egna formuleringar blir för vissa elever textningen det naturliga skrivsättet under större delen av lågstadiet.

Undervisningen i handskrivning bör bedrivas på ett sådant sätt, att den engagerar eleverna och så att de förstår varför övningarna måste upprepas. Övningspassen bör i allmänhet vara korta. Intresse och arbetslust ökas genom omväxling och meningsfulla tillämpningsövningar.

Viktigt vid all handskrivning är att eleverna får det förstadium av fria försök som de behöver. Lämpligt är därför att sammanbindningen av bokstavsformerna till löpande skrift uppskjuts, tills elevernas handmotorik uppövats genom olika manuell sysselsättningar, t ex målning, modellering och textning, och tills de vunnit viss färdighet i läsning. Vid undervisningen bör läraren kontrollera, att eleverna får grundlig kännedom om bokstavens form i alla dess detaljer och att de exakt vet vilken bokstav de övar. Ett gott hjälpmedel härvid är t ex tjocka vaxkritor eller filtpennor, med vilka de formar bokstaven på ritpapper, innan de övergår till traditionellt skrivmaterial. Bokstavens form och rörelseschema bör övas grundligt och omväxlande. Varje bokstav behandlas alltid som en enhetlig gestalt vid analys och skrivrörelse. Detsamma gäller vid skrivning av ord, där t ex detaljer vid bokstavernas sammanbindning noga studeras.

Språkiakttagelser och övningar

För att eleverna snabbare och säkrare skall göra framsteg i fråga om att tala, läsa och skriva, måste de i skolan från första början beredas tillfälle till ständigt återkommande språkiakttagelser och övningar, rikt varierade i fråga om stoff och anordning och noga avpassade efter de skiftande förutsättningarna. Viktigt är t ex att eleverna successivt

ökar sitt ordförråd, lär sig att variera och precisera sitt uttryckssätt och att rätt stava allmänt förekommande ord och att de skaffar sig allt säkrare kännedom om språkets byggnad och om vedertaget språkbruk. Alla dessa övningar bör syfta till att väcka elevernas intresse för språket och utveckla deras språkkänsla.

Ordkunskap

Att vidga elevernas *ordförråd* hör till de främsta uppgifterna i skolarbetet. Brister i det aktiva ordförrådet uppmärksammas lätt, därigenom att de medför tydliga svårigheter för eleverna att uttrycka sig i tal och skrift. Men varje lärare måste också ständigt vara uppmärksam på det passiva ordförrådet, som är en förutsättning för effektivt och självständigt kunskapstillägnande. Inom ämnet svenska knyts ordkunskapen naturligt till arbetet med att lyssna och se, tala, läsa och skriva. I skolarbetet gör eleverna i olika sammanhang bekantskap med ett ständigt ökat antal ord och uttryck. Varje lärare måste ha sin uppmärksamhet riktad på att eleverna verkligen förstår hans egen framställning och de texter de läser.

På alla stadier skall läraren utnyttja naturliga situationer i samband med samtal, bildstudium, läsning och skrivning för att utveckla elevernas *begreppsbildning*, öka deras ordförråd och hjälpa dem att finna varierande uttryck för sina iakttagelser. Det är dock viktigt att ordstudiet inte leder uppmärksamheten från den upplevelse och information som materialet avser att förmedla. Målet skall vara att eleverna själva uppmärksammar för dem nya ord och uttryck och tar reda på deras betydelse. Eleverna måste vänjas vid både att av textsammanhanget sluta sig till ords innebörd och att utnyttja ordlista effektivt. Detta gäller i skolans alla ämnen. Ett nära samarbete över ämnesgränserna är nödvändigt för utvidgningen av det aktiva ordförrådet. På högstadiet gäller dock att inläring av och övningar med nya fackord i princip skall ske inom det ämne, där orden införts och hör hemma.

Konkreta illustrationer (föremål, bild, ljud, dramatisering) kan på alla stadier utnyttjas som stöd för ordstudium. Likaså kan väl valda texter och illustrationer ge eleverna underlag för träning att observera, söka upp eller själva komma på synonyma ord och uttryck, motsatsord, träffande ord och fraser och bildliga uttryck. Sådana övningar bör så långt som möjligt förekomma i ett för eleverna aktuellt stoffsammanhang. Det är också

A

B

lämpligt att samla ord till aktuella arbetsområden och studera ordens betydelse, släktskap, böjning och stavning.

Efter hand kan läraren varsamt leda eleverna in på vissa *semantiska frågor*, till att börja med genom enkla exempel. Ords mångtydighet illustreras med uppenbara fall, som bok, glas, tår etc. Övningar att upptäcka och använda synonymer kan börja med enkla exempel. Ord med olika betydelseomfång kan exemplifieras med ordpar som hus — lekstuga, gå — lunka, stor — reslig. Efter hand kan alltmer svårdefinierbara ord iakttas och diskuteras, t ex innebörden av ord som demokrati, frihet, kristendom. Det är viktigt att man i undervisningen uppmärksammar, att orden är symboler för begrepp och att de förmedlar olika impulser, stämningar och värderingar åt olika människor. Risken med att nöja sig med en allmän, vag föreställning om innebörden hos viktiga ord bör understrykas; läraren kan med exempel visa hur lätt missförstånd därigenom uppstår. Genom att här antydda synpunkter beaktas vid ordstudier förbereds argumentation och annan språklig verksamhet, som främst hör hemma i grundskolans högre årskurser.

Ordbildning är ett viktigt moment som bör behandlas vid lämpliga tillfällen på alla skolstadier. Ordfamiljer kan studeras med tanke på stavningen (sval, svalka, svalna). Till formläran hör kunskaper om ordformer som löven (ej lövena) vår (ej våran) stod (ej stog). Ord som inbjuder till förväxling fordrar upprepad övning, t ex ja—jag, vad—var, att—och, de—det de—dem. Sammansatta och avledda ord, förstavelser och efterled bör studeras. Man kan bli iakttat betydelsen av att välja rätt förstavelse: utlämna—utelämna, förstålla—föreställa. Kortord (el, bil, moped) och initialord (TV, VM) bör tas upp i lämpliga sammanhang liksom modeord och slang. Intressant är därvid att iakttas, hur många vanliga ords betydelse kan skifta i olika textsammanhang och hur snabbt modeord och slang åldras och byts ut. Böjningsformer av initialord och lånard (TV, baby) kan efter hand diskuteras. Ljudhärmande ord som ingår i vårt ordförråd (t ex ticka, fnissa, plumsa) och sådana som vid behov nybildas för att öka uttrycksfullhet bör iakttas.

Rättstavning

Undervisningen i rättstavning syftar till att succesivt lära eleverna att rätt stava i tal och skrift allmänt förekommande ord med särskilt beaktande av deras eget vid skrivning använda ordförråd, öva dem att uppmärksamma felstavade ord och vänja dem att begagna ordlista som en hjälp vid stavningen. Övning i detta syfte bör i lämpliga sammanhang ansluta till såväl muntlig som skriftlig framställning och till läsning och ingå som ett naturligt led i allmän ordkunskap och språklära.

Övningsformerna bör vara mångsidiga och bl a innefatta ljudanalys samt iakttagelser och övningar med sikte på ordens bildning, böjning, släktskapsförhållanden, betydelse och användning. Ljudanalysen avser att lära eleverna att urskilja de enskilda ljuden i ordet, så att de klart uppfattar detta och kan rätt återge det i skrift (exempelvis mörkna, murkna). Ett tydligt uttal är nämligen ofta av grundläggande betydelse för en god stavningsförmåga. Arbetet bör vidare bedrivas med beaktande av att förmågan att stava rätt är individuell. Den tid som ägnas åt undervisning i rättstavning kan därför variera både med hänsyn till de enskilda elevernas förutsättningar och kunskaper och till klassens standard. Elever som i allmänhet skriver felfritt bör få syssla självständigt med andra uppgifter, t ex främmande ords betydelse och stavning eller fri skrivning. De som har utpräglade stavningssvårigheter måste på ett tidigt stadium få individuell hjälp, om möjligt av specialist.

Från början vänjs eleverna att då de är tveksamma fråga om stavningen av ord. Så snart de behärskar den alfabetiska ordningen, bör de ledas till att i tryckt ordlista själva slå upp ord som de är osäkra på. Önskvärt är att ordlista begagnas så mycket i skolarbetet, att eleverna blir vana att rådfråga den, även sedan de lämnat skolan. På högre stadier bör de få stifta bekantskap med Svenska akademiens ordlista, både som handbok och som stavningsnorm.

Vid valet av ordmaterial för den systematiska undervisningen i rättstavning på låg- och mellanstadierna utgår man från elevernas eget aktiva i skrift använda ordförråd. I första hand behandlas därvid de ord som de haft svårigheter med. Särskild uppmärksamhet ägnas också ord med vilseledande dialektalt uttal. Vidare bör för eleverna aktuella nya ord och uttryck tas upp till behandling. Vanliga främmande ord uttalas och förklaras och deras stavning studeras.

Vid den förberedande undervisningen i svenska

vänjs eleverna att observera och rytmiskt markera stavelserna i orden. Redan i samband med läsinläringen kan en systematisk genomgång av rättstavning påbörjas. Enkla, regelbundet (ljudenligt) stavade ord (exempelvis ros, mor, hus) analyseras i sina ljudelement och byggs samtidigt upp med tex bokstavskort. För ytterligare övning kan eleverna skriva eller texta orden.

Dubbelteckning av konsonant vållar ofta eleverna betydande svårigheter. Det är därför av vikt att man ägnar detta problem stor uppmärksamhet. Ingående behandlas sålunda ord med typisk dubbelstavning av konsonant efter kort vokal (exempelvis tunn, tunt), ord med dubbel konsonant före annan konsonant i böjningsformer (exempelvis kallt, ställde) samt ord, som av eleverna lätt missuppfattas eller förväxlas (exempelvis byggd — byggd).

När eleverna inövat en viss grundläggande färdighet i att med hjälp av ljudanalys stava ord med regelbunden stavning, tillkommer arbetet med mindre regelmässigt eller oregelmässigt (ljudstridigt) stavade ord. Vid genomgången av exempelvis j-ljudet inlärs alltid först ord med regelbunden stavning (i detta fall med j) och därefter vanliga ord med oregelmässig beteckning (g, gj, dj, hj, lj). Ordens släktskap, bildning och böjning uppmärksammas (exempelvis ljuset—lyser, kallt—kylig, tjäna—tjänst—tjänstgöring, rolig—roligt). Inlärandet av stavningen underlättas, om ord med likartad stavning förs tillsammans t ex stjärna—stjälk). Sådana övningar kan sättas in som mer självständigt arbete alltefter elevernas förutsättningar.

Om *rättstavningsregler* behandlas, bör de för eleverna vara lätta att tillämpa och framstå som slutsatser av upprepade iakttagelser. Förekommande undantag bör lämpligen samtidigt påvisas.

Vid de *diagnostiserande* proven bör man använda varierande tekniker. Vid rättning kan läraren markera felstavade ord, som eleven sedan själv rättar, bl a med hjälp av ordlista. Det är ofta lämpligt att eleverna självständigt får bearbeta de felstavade orden muntligt eller skriftligt, t ex genom att ange släktord eller sätta in orden i meningar. Det bör uppmärksammas, att många fel är kategorifel och att man vid rättningsarbetet inte enbart bör stanna vid det aktuella ordet utan uppmärksamma hela ordgruppen.

Vid allt rättningsarbete bör elevernas intresse att förbättra det skrivna vara avgörande. Ett mekaniskt arbete med rättning av många fel är inte bara orationellt utan kan på längre sikt inverka menligt på elevernas vilja att uttrycka sig i skrift.

A

B

Språkets former

Eleverna måste också ges en allmänbildande orientering om hur *de språkliga uttrycksmedlen* är konstruerade och hur de fungerar. Sålunda bör de efter hand få en uppfattning om *språkets centrala betydelse som meddelelseform*, om olika typer av symboler, grundläggande skillnader mellan talat språk och skrivet, mellan vårdat och ovårdat språk samt om enkla språkliga strukturer. Eleverna bör därvid övas att själva dra slutsatser om språkets byggnad och funktion genom iakttagelser av de olika företeelser som möter dem i det språk de talar, skriver, läser och hör. Till en början behandlas ett ytterst begränsat stoff, som försiktigt vidgas med hänsyn till elevernas aktuella behov, deras anlag och förutsättningar. I de lägre årskurserna erbjuder sig många tillfällen att i samband med elevernas muntliga och skriftliga framställning påvisa hur ord böjs och varieras och hur satser kan byggas för att göra språket smidigare och rikare.

Läraren måste alltid ta hänsyn till att många elever kan ha svårt att förstå abstrakta grammatiska sammanhang. Grammatiska termer skall införas med stor försiktighet och endast då de blir till redskap som främjar elevernas förmåga att allt bättre behandla de språkliga uttrycksmedlen. Övningarna bör vara varierade (analyserings- och struktureringsövningar) och gälla språket i funktion; de bör inte vara för omfattande och skall inriktas på den praktiska nyttan. Elever som är mogna för och intresserade av språkanalys bör få lämpliga individuella uppgifter.

Övning att sätta ut *skiljetecken* förekommer skoltiden igenom, till en början under lärarens ledning. Så småningom får eleverna lära sig att iakta och tillämpa vissa elementära regler för skiljetecknens bruk, t ex att punkt utsätts vid slutet av en mening, som utgör ett påstående, frågetecken efter en fråga och komma bl a vid uppräknin g. Under språkövningar och vid skriftlig framställning övas successivt de enklaste interpunktionsreglerna, närmast i anslutning till de principer, som fastställts av Nämnden för svensk språkvård. Brister i kommateringen bör vid bedömningen av elevernas skriftliga arbeten inte tillmätas större vikt. Främst uppmärksammas sådana fall, där ett utsatt eller utelämnat komma förändrar innehållet i en mening.

I all undervisning bör eleverna vänjas vid att uttrycka sig i tal och skrift så att de blir förstådda. Därvid uppmärksammas att man måste anpassa sin språkform till mottagaren. Både vid skriftlig och

C

muntlig framställning är det viktigt, att man håller en *stil*, dvs väljer ord och uttryck som passar ämne och adressat. Stilstudier i form av iakttagelser och samtal kan lämpligen i aktuella sammanhang förekomma redan på lägre skolstadier. Studiet av synonymräckor kan ibland vara en naturlig inkörsport.

Inte minst elevernas skriftliga övningar brukar ge rika exempel på stilbrott och därmed material för övningar. Fel som begåtts av elever måste dock tas upp med takt och omdöme, då området kan vara mycket känsligt. Samtidigt bör mönstergill sakprosa göras till föremål för diskussion och anspråkslös stilistisk analys. En nyttig övning är att låta eleverna jämföra olikartade framställningar av samma tema; en torr och livlös framställning läggs bredvid en frisk och åskådlig, en klichéartad bredvid en i god mening personlig, en likgiltig bredvid en intressant, en propagandistiskt färgad bredvid en objektiv. Skillnaden mellan *vårdat och ovårdat språk i tal och skrift*, mellan talspråks- och skriftspråksformer måste ägnas tillbörlig uppmärksamhet på alla skolstadier. Elevernas muntliga och skriftliga framställning liksom läsning ger naturliga anknytningspunkter.

Språkets utveckling

Språkets liv och förändring studeras i lämpliga sammanhang. Eleverna bör göras medvetna om riksspråket och dess regionala skiftningar, om dialekter och gruppspråk av olika slag, om växel-spelet mellan språkarterna och om språket som social faktor.

Det bör framhållas att språkets utveckling ingalunda är avslutad. Så får tex ljudstridig stavning sin förklaring vid jämförelse med gammalt språkbruk. Uttryck med gamla böjningsformer (ånyo, ljusan dag, man ur huse) och kulturhistoriskt intressanta ord (åska, tordön) bör uppmärksammas. Ett studium av förnamnen i kamratkretsen eller av ortnamn i trakten kan ge glimtar av forntida gudatro, av bebyggelseepoker och kulturimpulser utifrån vid olika tid. Den ständiga påverkan från andra språk som svenskan utsätts för påvisas även i andra sammanhang. Mot bakgrunden av elevernas kunskaper i andra språk kan studier av vissa för språken gemensamma ord ha sitt intresse (window — vindöga — vindue; fenster — fenêtre — fönster) liksom det ökande inslaget av engelska i modern svenska. Praktiska problem till följd av lånords och främmande ords motvilja att anpassa sig efter

vårt språksystem ("scarfsar", "bebisar") kan ge anledning till ytterligare iakttagelser beträffande kulturimpulser utifrån. Vanliga latinska och grekiska lånord och deras internationella karaktär bör uppmärksammas (motor, sekel, telegraf, mikrofon).

Språken i de nordiska länderna

Undervisningen i och orienteringen om grannlän-dernas språk syftar till att underlätta den språkliga förståelsen mellan de nordiska folken. Bl a har våra dagars kommunikationer och massmedierna gjort detta till en alltmer angelägen uppgift och samtidigt gett skolan ökade förutsättningar att lösa den.

Danska och norska

När det gäller undervisningen i danska och norska är det inte fråga om att eleverna skall lära sig tala dessa språk. De bör däremot lära sig förstå i synnerhet vad de hör men också var de läser tyst. Det bör aldrig vara fråga om en språkundervisning i vanlig mening utan om en successiv tillvänjning. Denna bör ske så, att eleverna får kontinuerlig träning främst i att lyssna men också att efter hand i ökad utsträckning läsa tyst. Vid jämförelser språken emellan bör likheterna i första hand studeras.

Mycket hänger på att tillvänjningen på lågstadiet sätts in så, att eleverna upplever mötet med dessa grannspråk som naturligt och lustbetonat. Danska och norska bilderböcker, som finns översatta till svenska och som eleverna känner till, kan på lämpligt sätt presenteras i originalupplaga. Ord- och bildkort för den första läsundervisningen i respektive länder kan visas och ge anledning till jämförelser. Så småningom kan läraren med hjälp av bandspelare och goda illustrationer låta eleverna ta del av någon kort och lätt saga på danska eller norska, eventuellt som underlag för fri dramatisering.

För undervisningen i danska och norska på alla stadier måste skolan ha lämpliga texter med långsamt ökad svårighetsgrad, intalade på band och

samtidigt tillgängliga i tryck. Hörövningarna bör inte göras för långa men i stället återkomma ganska ofta. Viktigt är att det verkligen blir en tillvänjning att förstå det talade språket. För att åstadkomma detta, måste läraren ständigt ge den stimulans och det stöd varje elev med hänsyn till sina förutsättningar och svårigheter behöver. Han måste också räkna med att danska för de flesta är väsentligt svårare än norska och därför kräver mer träning.

De texter som väljs måste nära ansluta sig till elevernas intressen och utveckling och bör på ett naturligt sätt gå in i skolarbetet i övrigt. I förväg bekanta sagor av t ex H C Andersen och Torbjörn Egner bör utnyttjas och kan ge eleverna en uppmuntrande känsla av att utan svårighet förstå. Steget kan därifrån tas till sagor, som de inte tidigare hört eller läst, men också till andra språkligt lätt-tillgängliga texter med anknytning till områden, som man just sysslar med i svenska eller i orienteringsämnen. Särskilt lämpligt är det att sätta in danska och norska texter, som handlar om naturen, levnadsförhållandena i de båda grannländerna och den historiska utvecklingen, när sådana frågor normalt tas upp i undervisningen. Dessa texter ingår då, vare sig de är mer skönlitterära eller mer sakprosebetonade, bland andra läromedel på ett sätt, som efter hand kan komma eleverna att bortse från de språkliga olikheterna och att uppfatta dem som självklara medel för vidgad orientering och upplevelse. En jämförelse mellan svenska läroböcker och danska eller norska, som lämpligen ingår i klassens boksamling, kan i många sammanhang vara av intresse. Man bör inte heller glömma, att det på grannspråken finns många hobbyböcker, tidningar och tidskrifter, som har ett lockande innehåll och ofta språkligt hör till de mera lättillgängliga. Boksamlingarna bör ha ett inte alltför ensidigt urval av sådana.

Om undervisningen i danska och norska på låg- och mellanstadiet läggs upp systematiskt, bör eleverna på högstadiet ha så stor vana att höra och läsa språken, att tyngdpunkten här praktiskt taget helt kan läggas på texter, som i olika ämnen sätts in i de kurssammanhang, där de naturligt hör hemma. Detta bör för svenskans del gälla både skönlitteratur och sakprosa. Inte minst bör tidskrifter och tidningar liksom också andra massmedier kunna ge ett tacksamt stoff. Utnyttjar lärare i olika ämnen påpassligt sådana möjligheter, kan eleverna efter hand få något av den förtrogenhet med grannländerna, som är en förutsättning för att studiet av

C

litteraturen skall få liv och konkretion; de lär känna både det som är gemensamt och det som är olikartat i språk, seder, levnadsförhållanden och kultur.

Tyngdpunkten bör konsekvent läggas på förståelsen att förstå danska och norska och att utnyttja språket som ett medel till kontakt. Tillvägningen på lågstadiet bör sättas in så, att eleverna upplever mötet med dessa grannspråk som naturligt och lustbetonat. Det finns all anledning att från den synpunkten vara restriktiv både när det gäller uttalsövningar, översättning och grammatik. Det är motiverat att ägna uppmärksamhet åt de ljud och ljudförbindelser som erfarenhetsmässigt särskilt försvårar uppfattningen av språken i fråga, men att träna uppläsning av längre textpartier är dåligt använd tid. Att ge den direkta motsvarigheten till centrala ord eller meningar kan i vissa fall vara den snabbaste och mest naturliga vägen till förståelse, men att mer regelbundet översätta vad man läser kan göra läsningen olustbetonat. Det är visserligen viktigt att eleverna efter hand lär sig ett nödvändigt minimum av centrala ord, men lika viktigt är att de lär sig konsten att förstå det väsentliga i en text utan att fastna på varje obekant ord. Någon orientering om vissa former och uttrycksätt, tex om systemet bakom de danska räkneorden och om åtskilliga för en svensk främmande pronomen, ges efter hand, men detta studium får inte bli ett självändamål utan bör begränsas till vad som krävs för den praktiska språkförståelsen.

Språksituationen i Norden

I samband med studiet av danska och norska skall eleverna orienteras om språksituationen i Norden över huvud, alltså bl a om språkutvecklingen i Norge, om finskan och svenskan i Finland samt om den roll icke-nordiska språk spelar i vårt land. I bygder med även finsktalande befolkning och med tillgång till finsktalande lärare bör finskan ägnas speciell uppmärksamhet. Prov på finsk, färöisk och isländsk barnlitteratur kan visas i episkop, och med bandspelarens hjälp kan eleverna få höra, hur dessa språk låter.

Nordisk litteratur och kontaktverksamhet

För både språkstudiet och orienteringen om grannländerna är det nödvändigt att skolans boksamlingar innehåller dels bilderböcker och ordlistor,

dels för olika åldersstadier lämpad dansk och norsk barn- och ungdomslitteratur. Helst bör också ett urval av motsvarande böcker från de övriga nordiska länderna finnas i översättning, liksom några i original. Därigenom har läraren möjlighet att stimulera eleverna till fri läsning och ökad bekantskap med nordisk litteratur för barn och ungdom. Kontinuerlig kontakt — eventuellt på vänortsbasis — med bestämda skolor i grannländerna kan ge värdefulla uppslag också beträffande val av lämplig litteratur liksom i fråga om aktuella hjälpmedel i undervisningen: filmer, bildserier, ljudband, broschyrer etc.

Direkta kontakter med skolor eller klasser i grannländerna stimulerar studiet. Ibland kan en livlig korrespondens uppstå, och skolorna kan också genom bandupptagningar ge varandra ett intresseväckande och meningsfullt studiematerial, förutsatt att ljudkvaliteten kan göras tillräckligt god. Besök av elever från de nordiska grannländerna eller ett besök i något av dessa, tex under en lägerskolveckla, kan ibland på kort tid undanröja många språksvårigheter. Detsamma skall gälla om medverkan av infödda lärare. Sådan kan ordnas genom utbyte, men också andra möjligheter bör påpassligt utnyttjas. Särskilt värdefullt blir besök av nordiska lärare, om de förbereds och följs upp genom ett intensifierat arbete med ifrågavarande språk.

Läromedel

Gemensamt för alla stadier

Boksamlingar (se allmän del, avsnitten om läromedel s 78, och om läsa i anvisningarna till ämnet svenska, s 132), tidningar, tidskrifter, broschyrer. Svenska akademiens ordlista, telefonkataloger, kommunikationstabeller och postnummerkataloger.

Studiesatser avsedda för lästräning och andra färdighetsmoment. Tryckt material för radio- och televisjonsprogram.

Text-, bild- och ljudmaterial kring enkla nordiska texter.

Diagnostiskt material som hjälp för läraren att individualisera undervisningen samt prov för utvärdering (se avsnittet om diagnostiskt material och utvärdering).

Informationsmaterial för val av texter (se anvisningar och kommentarer under avsnittet Läsa).

B

Tillgång till för skolarbetet nödvändig AV-apparatur, t ex grammfon med skivor, bandspelare med ljudband, såväl inspelade som för egna inspelningar, rytminstrument, filmprojektor med filmer, stillbilds- och filmkamera, televisionmottagare, bildprojektorer, kartor över det nordiska språkområdet, bladdertavla, flaneltavla och duplikator. Fickspeglar, trubbiga saxar, färgkritor och färgtuber, kritfärger, täckfärger, penslar, klister.

Lågstadiet speciellt

Boksamling, allsidigt sammansatt med t ex bilderböcker, barnböcker, enkla ordböcker och uppslagsböcker, bredvidläsningsböcker (enkla fackböcker) med eller utan arbetsuppgifter.

Tillgång till parallella läseboksserier med arbetsuppgifter.

Supplerande läsmaterial, som kan användas oberoende av det grundmaterial som klassen har. Pussel, läggspel, ord- och bildkort samt material av programmerad typ.

Bokstavsbilder för varje elev.

Arbetsblad för målning, textning och skrivningar.

Tillgång till gruppuppsättningar av barnböcker. Enkel anordning för dockteater.

Mellanstadiet speciellt

Boksamling, allsidigt sammansatt, även innehållande ordböcker och uppslagsböcker.

Tillgång till parallella antologier och till bredvidläsningsböcker (fackböcker) med eller utan arbetsuppgifter.

Blanketter.

Tillgång till klassuppsättningar av barn- och ungdomsböcker.

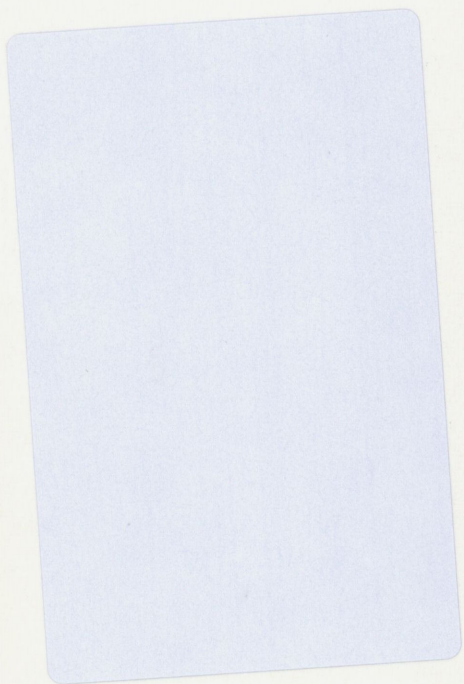
Högstadiet speciellt

Boksamling, allsidigt sammansatt, även innehållande olika slag av ordböcker och uppslagsböcker.

Tillgång till uppsättningar av parallella antologier, ungdomsböcker och andra skönlitterära verk. Fylligt urval av sakprosa.

Blanketter och formulär.

BIBLIOTEKET
LÄRARHÖGSKOLAN
I MÖLNDAL

Eab *Skolöverstyr.*

Ex. nr: 2

Läroplan för grundskolan
Svenska

Bij 2322

Läroplan för grundskolan

Lgr 69

Svenska

Sv

Allmän del (Lgr 69 I)

Supplement (Lgr 69 II)

Svenska
Matematik
Främmande språk. Engelska
Musik
Teckning
Slöjd
Hemkunskap. Barnkunskap
Gymnastik
Orienteringsämnen. Lågstadiet.
Mellanstadiet
Orienteringsämnen. Högstadiet
Praktisk yrkesorientering
Främmande språk. Franska. Tyska
Ekonomi
Konst
Teknik
Maskinskrivning
Fritt valt arbete
Lägerskola
Planering
Planeringsexempel. Lågstadiet.
Mellanstadiet

Resurstimmarnas användning
Sameskolor
Skolstarten
Specialskolan för syn-, hörsel- och
talskadade
Specialundervisning
Undervisning av invandrarbarn m fl — 2
(Andra reviderade upplagan)
Undervisning i klasstyp b och B
Undervisning om alkohol, narkotika
och tobak

1974 BERÄKNAS UTKOMMA
Trafikundervisningen i grundskolan

Skolöverstyrelsens handledningar

Friluftsverksamheten i skolan
Handskrivning
Basfärdigheter i matematik

1974 BERÄKNAS UTKOMMA
Basfärdigheten i svenska

